

Opinnäytetyö (AMK)

Sosiaalialan koulutusohjelma

Lapsi-, nuoriso- ja perhetyö

2015

Janica Myllykoski

LASTEN VÄLINEN KIUSAAMINEN PÄIVÄKODISSA

– Ennaltaehkäisy ja puuttumisen keinot

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Janica Myllykoski

LASTEN VÄLINEN KIUSAAMINEN PÄIVÄKODISSA – ENNALTAEHKÄISY JA PUUTTUMISEN KEINOT

Tämän kehittämishankkeen toimintaympäristönä toimi Turussa sijaitseva yksityinen päiväkoti. Kehittämisen lähtökohtana oli työntekijöiden tarve konkreettisille työvälineille kiusaamisen vastaiseen työhön. Kiusaamisella voi olla hyvin pitkäaikaisiakin vaikutuksia, esimerkiksi lapsen eristäytyminen muista, sosiaalinen sopeutumattomuus ja itsetunnon heikentyminen. Laadukkaan varhaispedagogiikan ja varhaisen puuttumisen avulla voidaan ehkäistä kiusaamisen negatiivisia vaikutuksia lapsen kasvuun ja kehitykseen.

Hankkeen kehittämistehtävänä oli kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen kansion kehittäminen ja kokoaminen arjen avuksi työntekijöille. Tavoitteena oli lisätä päiväkodin työntekijöiden tietoisuutta kiusaamisen vastaisen työn eri muodoista sekä kartuttaa heidän osaamistaan kansioon koottujen käytännön esimerkkien ja konkreettisten apuvälineiden avulla. Lisäksi hankkeen aikana tavoitteeksi muodostui myös päiväkodin lasten vanhempien osallistaminen mukaan kiusaamisen vastaiseen työhön. Lasten arvomaailma ja asenteet toisia ihmisiä kohtaan muodostuvat valtaosin kotoa käsin. Kiusaamisen vastaisessa työssä parempaan lopputulokseen päästään, kun se tehdään vanhempien ja päiväkodin yhteistyönä.

Hankkeessa kehittämisen keskeisinä menetelminä toimivat dialoginen keskustelu, vanhemmille tehty kysely ja focysryhmähaastattelu, jonka avulla selvitin päiväkodin työntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia kiusaamisen vastaisesta työstä ja heidän toiveitaan kehittämistyölle. Kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen kansio muodostui pääosin aikaisempaa tietoa hyväksikäyttäen ja muokaten.

Kehittämishankkeen tuotoksena tehdyssä kansiossa kiusaamisen ennaltaehkäisyn lähtökohtina toimivat turvallisen ilmapiirin luominen, sosio-emotionaalisten taitojen opettaminen, lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä leikin havainnointi, ohjaaminen ja siihen osallistuminen. Kiusaamiseen puuttumisessa korostui ilmiön huomaaminen ja tunnistaminen ja lasten vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö.

ASIASANAT:

Varhaiskasvatus, kiusaaminen, ennaltaehkäisy, puuttuminen

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme of Social Services | Child, youth and family work

2015 | 42 + 29

Heli Virjonen

Janica Myllykoski

BULLYING BETWEEN SMALL CHILDREN - THE INTERVENTION TOOLS AND PREVENTION IN KINDERGARTEN

The operational environment of this development project was a private kindergarten in Turku. The employees' need for concrete tools for their work against bullying was the starting point of the project. Bullying can have actual long term effects on a child, for example isolation from the group, difficulty with social adaptation and low self-esteem. It is possible to prevent the negative effects on the development and growth of the child by implementing good quality pedagogics and by intervening in the situation at an early stage.

The main goal of this development project was to create and assemble a folder for the employees to help them prevent and deal with bullying in their day-to-day work. The objective was to increase the knowledge of the kindergarten employees on the different forms of anti-bullying work and to enhance their know-how through the help of hands-on examples and concrete tools. During the project another goal was established: involving the parents in the work against bullying. Children's values and attitudes towards other people are mainly formed at home. It is possible to obtain better results in anti-bullying work when it is done in collaboration between the kindergarten and the parents.

The fundamental methods in the project were dialogic discussion, a survey conducted on the parents and a focus group interview. The purpose of the interview was to determine the views and experiences of the employees on anti-bullying work and their hopes on how it should be developed. The folder on preventing and intervening with bullying was comprised mainly by using and adapting the data that already existed.

According to the folder that was created, the basis for preventing bullying is to create a safe atmosphere, teach socio-emotional skills, enhance the equality and the participation of the children. Also the observation, supervision and participation in games are important issues. The main point in intervening in bullying was to actually recognize and identify the phenomenon as well as the collaboration between the staff and the parents.

KEYWORDS:

Early childhood education, bullying, prevention, intervention

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 KEHITTÄMISHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Kehittämishankkeen tarve ja tausta	8
2.2 Toimintaympäristö ja toimijat	9
2.3 Kehittämistehtävä ja tavoitteet	10
3 LAPSEN PSYKOSOSIAALINEN KEHITYS	11
3.1 Tunteiden säätely	11
3.2 Vuorovaikutuksen merkitys lapsen sosiaalisten taitojen kehitykseen	12
3.3 Leikin merkitys	14
4 LASTEN VÄLINEN KIUZAAMINEN	17
4.1 Kiusaamisen määritelmä ja sen eri muodot	17
4.2 Kiusaamisen vaikutukset lapseen	19
4.3 Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen	20
4.4 Kiusaamisen vastaiseen työhön ohjaavat lait ja ohjeistukset	22
4.5 Turvallisuus päiväkodissa	23
5 KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTUS	25
5.1 Kehittämishankkeen prosessi ja vaiheet	25
5.2 Kehittämismenetelmät	28
5.3 Kehittämishankkeen materiaalit ja aineistot	31
6 KEHITTÄMISHANKKEEN TUOTOS	34
6.1 Tuotoksen esittely	34
6.2 Tuotoksesta saatu palaute ja oma arviointi	35
7 POHDINTA JA ARVIOINTI	37
7.1 Prosessin arviointi	38
7.2 Jatkokehittäminen/-tutkiminen	40
LÄHTEET	41

LIITTEET

Liite 1. Kysely vanhemmille.

Liite 2. Kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen kansio.

KUVIOT

Kuvio 1. Kiusaamisen eri muodot.

18

TAULUKOT

Taulukko 1. Kehittämistyön prosessikuvaus.

26

1 JOHDANTO

Kiusaaminen on ajankohtainen ja yleinen ilmiö. Pienten lasten välistä kiusaamista on tutkittu Suomessa vähän, mutta sveitsiläisen Perrenin vuonna 2000 tehtyjen tutkimusten mukaan jopa 37 prosenttia päiväkotikäisistä lapsista oli joutunut kiusatuksi, kiusannut itse tai molempia. (ks. Kirves & Stoor-Grenner 2010, 7.) Päiväkotikäisten lasten kiusaamista on alettu kuitenkin huomioimaan viime aikoina enemmän Suomessakin. Tämä on tärkeää, koska kiusaaminen on vakava riskitekijä lapsen terveelle kasvu- ja kehitykselle. Kiusatut ja kiusaajat voivat pahimmillaan kärsiä kiusaamisen seurauksista koko loppuelämänsä. (Repo 2013, 14.)

Päiväkodissa laadukkaan varhaispedagogiikan ja varhaisen puuttumisen avulla voidaan ehkäistä kiusaamisen negatiivisia vaikutuksia lapsen kasvuun ja kehitykseen. Kasvattajilla on tärkeä tehtävä kiinnittää huomiota lapsen varhaiseen sosiaaliseen käyttäytymiseen. YK:n lapsen oikeuksien sopimusta voidaan pitää yhtenä kiusaamisen vastaisen työn lähtökohtana. Sopimuksessa todetaan, että jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen kasvu- ja toimintaympäristöön ja heitä tulee suojella muun muassa kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä. (YK 1998/2010.)

Kehittämishankkeen toimintaympäristönä toimi Turussa sijaitseva yksityinen päiväkotikoti. Hankkeen idea lähti päiväkodin työntekijöiltä. Kiusaaminen on erittäin ikävä ja haasteellinen ilmiö myös kasvattajille. Työntekijät kokivat kaipaavansa konkreettisia työvälineitä kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen. Kehittämistehtäväksi muodostui kansion luominen, joka auttaisi kiusaamisen vastaisessa työssä. Tavoitteena oli lisätä päiväkodin työntekijöiden tietoisuutta kiusaamisen vastaisen työn eri muodoista sekä kartuttaa heidän osaamistaan kansioon koottujen käytännön esimerkkien ja konkreettisten apuvälineiden avulla.

Kehittämistyön raportissa kuvaan ensin hankkeen lähtökohtia, tarvetta, toimintaympäristöä ja kehittämisen tavoitteita ja tehtävää. Teoriaosassa käsittelen

lapsen psykososiaalista kehitystä ja lasten välistä kiusaamista ilmiönä. Tunteiden säätelyn ja sosiaalisten taitojen oppimisella ja leikillä on vaikutusta lapsen kehitykseen ja sitä kautta käyttäytymiseen. Määrittelen myös kiusaamisen, kuvaan sen eri ilmenemismuotoja ja vaikutuksia lapseen. Käsittelen myös kiusaamiseen ohjaavia lakeja ja ohjeistuksia sekä turvallisuuden muodostumista päiväkodissa ja lapsiryhmässä.

Lopuksi kuvaan kehittämishankkeen prosessin etenemistä ja vaihteita. Esittelen kehittämismenetelmät, joita käytin hankkeen aikana, sekä tuotetun materiaalin ja aineiston. Esittelen myös hankkeessa kehitetyn tuotoksen ja arvioin sitä sekä omasta että yhteistyöryhmän näkökulmasta. Lopuksi pohdin ja arvioin koko hankkeen prosessia ja sen onnistumista.

2 KEHITTÄMISHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kehittämishankkeen tarve ja tausta

Kiusaaminen tapahtuu aina sosiaalisessa ympäristössä, jolloin se saattaa ilmetä ensimmäisen kerran esimerkiksi lapsen aloittaessa päiväkotiryhmässä. Kasvattajilla on tärkeä tehtävä kiinnittää huomiota lapsen varhaisen sosiaalisen käyttäytymisen kehitykseen. Varhainen puuttuminen on kaikkein tehokkain keino estämään kiusaamista ja varsinkin sen pitkäaikaisia vaikutuksia, joita voivat olla esimerkiksi eristäytyminen muista, sosiaalinen sopeutumattomuus ja itsetunnon heikentyminen. (Rose 2011, 18.)

Lastentarhaliiton puheenjohtajan Anitta Pakasen mielestä päiväkodissa on paljon mahdollisuuksia puuttua ja ennaltaehkäistä kiusaamista. Laadukkaan varhaispedagogiikan ja esimerkiksi erilaisten sosiaalisten taitojen ohjelmien avulla voidaan opettaa kiusaamista ehkäiseviä ajattelu- ja toimintamalleja. Tässä voidaan käyttää apuna esimerkiksi leikkiä, draamaa/näyttelemistä ja satuja. Näiden avulla voidaan käsitellä paljon sellaisia asioita, joita lapset eivät pelkän keskustelun avulla välttämättä ymmärrä. Tärkeää on, että päiväkodissa työntekijät havaitsevat ja puuttuvat ajoissa kiusaamiseen ja myös ennaltaehkäisevät sitä monipuolisen toiminnan avulla. (Juusola 2014.)

Suomessa ei ole vielä päiväkodeissa lainsäädännöllistä velvollisuutta puuttua kiusaamiseen toisin kuin esimerkiksi peruskoulut ovat velvoitettuja. (Repo 2013, 28-29.) Perusopetuslaki edellyttää, että jokaisella koululla ja esiopetusryhmällä on laadittuna suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä ja niiden tulee myös valvoa suunnitelman toimeenpanoa. (Perusopetuslaki 21.8.1998/628.) Perusopetuslaki koskee siis myös kaikkia esiopetusryhmiä, koska ne toimivat opetushallituksen alaisena. Yhteistyöpäiväkodissa alkaa syksyllä 2015 ensimmäistä kertaa esiopetusryhmä. Tämä oli yksi tärkeä lähtökohta kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja puuttumisen kansion kehittämiseen.

Vaikka päiväkodeissa ei ole lainsäädännöllistä velvollisuutta puuttua kiusaamiseen, on monissa päiväkodeissa laadittu erilaisia ohjelmia, joilla voidaan vaikuttaa kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen. (Juusola 2014.) Myös hankkeen yhteistyöpäiväkodissa halutaan kiinnittää erityistä huomiota lasten turvalliseen hoitopäivään. Fyysinen ja henkinen turvallisuus koostuu monista eri tekijöistä, mutta yksi lapsen turvallisuudentunnetta heikentävä tekijä on kiusaaminen. Yhteistyöpäiväkodissa onkin otettu toiminnan yhdeksi teemaksi kiusaamisen ennaltaehkäisy ja luonnollisesti myös siihen puuttuminen, jos kiusaamista esiintyy.

Minulle oli tärkeää kehittämissyhteistyötä aloittaessa, että toiminta tulee olemaan työelämälähtöistä ja johonkin tarpeeseen vastaavaa. Päiväkodin työntekijät kaipaivat kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen konkreettisia työvälineitä. Tästä tarpeesta lähtöisin alkoi yhteinen kehittämisprosessi.

2.2 Toimintaympäristö ja toimijat

Kehittämistyöhön liittyy oleellisesti yhteistoiminnallisuus ja sosiaalinen näkökulma. Siinä on yleensä osallisena useita keskenään vuorovaikutuksessa olevia henkilöitä, jotka saattavat edustaa eri ammattiryhmiäkin. Kehittäminen koskettaa työyhteisössä aina muitakin kuin vain niitä, jotka on sitoutettu varsinaiseen kehittämistyöhön. (Heikkilä ym. 2008, 55.)

Kehittämishankkeen toimintaympäristönä toimi yksityinen päiväkotit Turun alueella. Kyseisellä päiväkodilla on yhteensä kolme yksikköä, joista yhdessä olin harjoittelussa hankkeen aikana. Muiden yksiköiden työntekijöiden kanssa olin pääasiassa yhteydessä sisäisen sähköpostiverkon avulla. Päiväkotiyksikössä, jossa olin harjoittelussa, työskentelee johtajan lisäksi 7 työntekijää. Heistä yksi on koulutukseltaan kasvatustieteen maisteri, muut ovat sosionomeja ja lähihoitajia. Kehittämistyössä olivat mukana aktiivisesti yksiköiden johtajat sekä vaihtelevasti yksikön työntekijät.

Päiväkotiyksikössä on 52 paikkaa 0-6-vuotiaille lapsille. Lapset on jaettu isoihin ja pieniin. Päiväkodissa toimii tällä hetkellä viisi ryhmää. Yksikön arvoja ovat

muun muassa turvallinen hoitopäivä, lapsen aito kohtaaminen, lämmin ilmapiiri, monipuolinen toiminta ja avoin yhteistyö vanhempien kanssa. Päiväkodin toiminnassa lapset ovat aina ensiarvoisessa asemassa ja heidän fyysinen ja psyykkinen turvallisuutensa on jokaisen päiväkotipäivän lähtökohta. Toiminnassa vaihtuvat myös erilaiset teemat ja tällä hetkellä niissä painottuvat muun muassa lasten omaehtoinen leikki, lasten osallisuuden lisääminen ja kiusaamisen ennaltaehkäisy sekä kestävä kehitys.

2.3 Kehittämistehtävä ja tavoitteet

Kehittämisellä tähdätään aina muutokseen. Tavoitteena on esimerkiksi parempi tai tehokkaampi toimintatapa tai –rakenne kuin ennen. Kehittämisen tulee olla aina tavoitteellista. Toiminnan lähtökohtana voivat olla esimerkiksi nykyisen toiminnan tai tilanteen ongelmat tai visio jostakin kokonaan uudesta. Kehittämistyön kohteena voivat olla esimerkiksi työntekijät ja heidän ammatillinen osaaminen, työpaikalla vallitsevat rakenteet ja prosessit tai konkreettiset työvälineet ja –menetelmät. (Toikko & Rantanen 2009, 16–17.)

Kehittämishankkeen lähtökohtana oli kiusaaminen, sen ennaltaehkäiseminen ja siihen puuttuminen. Tavoitteena oli lisätä päiväkodin työntekijöiden tietoisuutta kiusaamisen vastaisen työn eri muodoista sekä kartuttaa heidän osaamistaan kansioon koottujen käytännön esimerkkien ja konkreettisten apuvälineiden avulla. Kehittämistehtäväksi muotoutui kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen kansion kehittäminen ja kokoaminen arjen avuksi työntekijöille.

Prosessin aikana tavoitteeksi muodostui myös päiväkodin lasten vanhempien osallistaminen mukaan kiusaamisen vastaiseen työhön. Tämä oli tärkeää, koska lasten arvomaailma ja asenteet toisia ihmisiä kohtaan muodostuvat valtaosin kotoa käsin. Päiväkodin työntekijöillä on mahdollisuus vaikuttaa lapsen asenteisiin ja käyttäytymiseen, mutta parempaan lopputulokseen päästään, kun työ tehdään yhdessä vanhempien kanssa kasvatuskumppanuutta vaalien. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 46.)

3 LAPSEN PSYKOSOSIAALINEN KEHITYS

3.1 Tunteiden säätely

Tunteiden säätelyjärjestelmän avulla ihminen tunnistaa erilaisissa tilanteissa nousevia tunteitaan ja ymmärtää mitä niille voi tehdä. Ihminen tarvitsee tunteiden säätelyjärjestelmää voidakseen olla toisten ihmisten kanssa menestyksellä tekemisissä. Kyky kontrolloida itseään ja käyttäytymistään ja yleisesti tasainen tunne-elämä ennakoivat taitavaa sosiaalista käyttäytymistä. Heikko kontrolli ja tunteiden säätelyn vaikeudet liittyvät negatiiviseen sosiaaliseen käyttäytymiseen ja mahdollisesti ennakoivat ongelmia ihmissuhteissa esimerkiksi konflikteihin joutumisen todennäköisyys kasvaa. (Repo 2013, 19.)

Tunteiden säätelyjärjestelmän tärkeä osa on käyttäytymistä koskevan kontrolloinnin kehittyminen. Tällöin ihmiselle kehittyy taitoja, joiden avulla hän kykenee säätelemään tietoisesti tunteitaan ja käyttäytymistään. Ihminen esimerkiksi kykenee valitsemaan mihin signaaleihin hän vastaa ja mihin ei, sekä kontrolloimaan negatiivisia tunteita ja estämään voimakkaimpia reaktioita. Tällöin ihminen ei reagoi impulsiivisesti tai rajoita omaa toimintaansa ylikontrolloivasti. Laadukkaalla vuorovaikutuksella voidaan parhaimmillaan vahvistaa tämän kontrollijärjestelmän kehittymistä. (Rusanen 2011, 81.)

Säätelyjärjestelmä alkaa kehittyä jo vauvaiässä. Hyväksyvä ja tukea antava suhtautumistapa edistää sen kehittymistä. Tällainen suhtautumistapa auttaa lasta sisäistämään aikuisen tavoitteet ja esimerkiksi sääntöjen noudattaminen on näille lapsille helpompaa. (Rusanen 2011, 81.) Vastuu lapsen tunnetaitojen oppimisesta on lapsen vanhempien lisäksi myös kaikilla muillakin aikuisilla, jotka ovat lapsen kanssa tekemisissä. Esimerkiksi päiväkodissa lapsi tarvitsee aikuisen tunteita olemistaan, käyttäytymistään ja oppimistaan säätelevänä ja jäsentävänä kasvun välineenä. (Isokorpi 2004, 127.)

Varhaiskasvatuksen yksi keskeisimmistä tehtävistä on opettaa lapsia hallitsemaan omia negatiivisia tunteitaan ja myös kehittää lasten itsesäätelytaitoja. Vertaisryhmällä on suuri merkitys näiden taitojen kehittämisessä, mutta aikuisen

rooli niiden opettamisessa ja oppimisessa on erittäin tärkeä. (Repo 2013, 19.) Oppiakseen hallitsemaan omia tunteitaan ja toimintaansa erilaisissa tilanteissa, lapsella tulee olla mahdollisuus jakaa tunteitaan erilaisten ja eri rooleissa olevien aikuisten kanssa. Lapsi oppii katsomalla, samaistumalla ja kokemalla. Lapsi esimerkiksi seuraa miten päiväkodin työntekijä ilmaisee ja käsittelee erilaisia tunteitaan. Lapsi tarvitsee aikuisen mallia erilaisten tunteiden näyttämiseen ja esimerkiksi siihen, miten vihan tunne kanavoidaan hyväksyttävällä tavalla. (Isokorpi 2004, 127-129.)

Pienillä lapsilla ei ole vielä tunnesanastoa ja usein heidän onkin helpompi kuva- ta tunnekokemustaan kehollisen kuvauksen avulla. He voivat kertoa esimerkiksi, että vatsaan sattuu tai puristaa rinnasta, kun he tuntevat ikävää tai kiukkua. Lapsi saattaa myös reagoida esimerkiksi käyttäytymällä aggressiivisesti tai olemalla apea kokiessaan tunteita, joita ei osaa pukea sanoiksi. Aikuinen voi keskustelussa tarjota lapsen kokemusta kuvaavan sanan. Tämä usein helpottaa lasta, kun hän ymmärtää mistä tuntemukset johtuvat. Aikuisen tulee aina kyetä keskustelemaan lapsen kanssa niin, ettei lasta saateta häpeään esimerkiksi siitä miten hän on käyttäytynyt. (Kanninen & Sigfrids 2012, 77.) Esimerkiksi leikki ja sadut ovat todella hyvä tapa harjoitella erilaisia tunteita, niiden tuottamista, tunnistamista ja kokemista itse. (Isokorpi 2004, 127-129.)

3.2 Vuorovaikutuksen merkitys lapsen sosiaalisten taitojen kehitykseen

Jokaisella ihmisellä on luonnostaan erilaiset valmiudet ja halu tai tarve olla toisten ihmisten kanssa. Ihmisen sosiaalisuuteen vaikuttavat perimä ja synnynnäinen temperamentti. Se miten tärkeää ihmiselle on toisten seura ja miten hän asettaa toisten kanssa yhdessäolon yksinolon edelle kertoo ihmisen sosiaalisuudesta. Sosiaalisuus on siis halua olla ihmisten kanssa. Sosiaaliset taidot ja sosiaalinen kompetenssi tarkoittaa ihmisen kykyä tulla toimeen toisten ihmisten kanssa. (Keltikangas-Järvinen 2012, 49.)

Sosiaalisiin taitoihin kuuluu esimerkiksi kyky analysoida sosiaalisia tilanteita ja sovittaa omaa toimintaa niihin sopiviksi, kyky tunnistaa toisten ihmisten tunteita ja ilmaista itse niitä, ratkaista ongelmia, neuvotella, sovitella ja tehdä kompromisseja. Nämä taidot kehittyvät opettelemalla, oppimiseen vaikuttaa kokemus ja kasvatus. Hyvät sosiaaliset taidot eivät siis edellytä taustakseen jotain erityistä temperamenttipiirrettä eikä korkea sosiaalisuus automaattisesti johda niihin. Jokaisella on mahdollisuus oppia riittävät sosiaaliset taidot, niin että vuorovaikutus toisten kanssa sujuu. (Koivunen & Lehtinen 2015, 175.)

Sosiaalisella vuorovaikutuksella ja yhteydellä muihin on siis syntymässä saatua geeniperimää ja temperamenttiakin suurempi vaikutus lapsen sosiaaliseen kehitykseen. Varhainen vuorovaikutus muovaa lapsen ruumiintoimintoja, tunnekokemuksia ja toimintatapoja. Vanhempien lisäksi lapseen vaikuttavat mahdolliset sisarukset, päiväkodin aikuiset ja lapset sekä muut kaverit. Ensimmäiset ikävuodet ovat erityisen tärkeitä, koska ruumiin järjestelmät ja erityisesti aivot ovat vielä muotoutumassa. (Kanninen & Sigfrids 2012, 27.) Montessoripedagogiikan kehittäjän, Maria Montessorin, havaintojen mukaan pienillä lapsilla on erilaisia oppimisen herkkyyksia, jolloin lapsi osoittaa luontaista kiinnostusta jonkin asian oppimiseen. Montessorin mukaan lapsen sosiaalisten taitojen oppimisen herkkyyksia on lapsen ollessa noin 2,5-5-vuotias. (Helsingin Montessoriyhdistys 2015).

Turun yliopiston professori Kaarina Laine taas näkee sosiaalisen kehityksen koko elämänmittaisena prosessina. Hänen mukaansa kehitykseen vaikuttavat laajasti ottaen koko lasta ympäröivä sosiaalinen konteksti. Siihen kuuluvat perhe ja perherakenteet, yhteisön arvot ja asenteet sekä kulttuurin taloudelliset ja poliittiset rakenteet. Geneettiset luonteenpiirteet suuntaavat Laineen mukaan oleellisesti lapsen käyttäytymistä sekä hänen persoonallisuuttaan ja sosiaalisen kompetenssin kehittymistä. Persoonallisuuspiirteet voivat kuitenkin muuttua iän myötä ja niiden muotoutumiseen vaikuttavat perheen lisäksi esimerkiksi päiväkotia, erilaiset elämäkokemukset ja tärkeät tapahtumat. (Laine 2005, 125-126.)

Lapsen kuuluminen päiväkodissa vertaisryhmään on todella merkittävää sosiaalisten taitojen kehityksen kannalta. Toisten lasten kanssa vuorovaikutuksessa

oleminen opettaa yhdessä toimimista, kompromissien tekemistä, oman paikan ottamista ja jopa johtajuutta. Näitä taitoja lapsi tarvitsee tulevaisuudessa erityisesti työelämässä, mutta myös yleisesti ryhmissä toimiessaan ja yhteiskunnassa laajemmin. Vertaisryhmässä lapsi voi peilata itseään toisiin ja rakentaa sen avulla minäkuvaansa ja käsitystä itsestään ja ominaisuuksistaan. Päiväkodissa solmittujen ystävyyssuhteiden avulla lapsen sosiaalinen kompetenssi kehittyy. Tämä näkyy muun muassa siinä, että heidän on helpompaa tulevaisuudessa liittyä uusiin ryhmiin. He ovat myös itsevarmempia ja joutuvat harvemmin konflikteihin muiden lasten kanssa, joka vähentää myös kiusaamista. (Salmivalli 2005, 32-42.)

Päiväkodissa aikuisen tehtävänä on seurata ja havainnoida lasten asemaa ja roolia ryhmässä sekä heidän keskinäisiä vuorovaikutussuhteita. On tärkeää selvittää esimerkiksi onko lapsella ryhmässä ystäviä. Aikuinen pystyy myös omalla persoonallaan tukemaan lapsen empaattisuutta ja tapaa suhtautua toisiin ihmisiin. Hän voi myös herättää lapsen kiinnostuksen muihin ihmisiin ja yleisesti maailmaan. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008, 94.) Päiväkodin arjessa on joka päivä mahdollista harjoitella sosiaalisia taitoja. Lapset esimerkiksi oppivat käyttäytymään tilanteissa odotusten mukaisesti, auttamaan toisiaan ja ottamaan vastuuta toiminnastaan. Myönteisellä palautteella ja kannustamisella on suuri merkitys sosiaalisten taitojen oppimiseen. (Kanninen & Sigfrids 2012, 179.)

3.3 Leikin merkitys

Leikillä on merkittävä yhteys lapsen kehitykseen. Leikkiminen on lapsen tapa elää, toimia, oppia ja harjoitella. (Koivunen & Lehtinen 2015, 162.) Leikin avulla esimerkiksi lapsen kieli, syy-seuraussuhteen ymmärtäminen, luova ajattelu, ongelmanratkaisukyky ja kyky erottaa ulkoinen todellisuus leikin todellisuudesta kehittyvät. Myös sosiaalis-emotionaalisten taitojen kehittyminen, empatiakyvyn vahvistuminen ja omien tunteiden säätelykyky korostuvat lapsen leikkiessä. (Kalliala 2003, 188.) Vygotskin mukaan lapsi toimii leikkiessään mahdollisimman vaativalla tasolla, lähikehityksen vyöhykkeellä. Tämä kuvastaa lapsen tule-

vaa kehitysvaihetta, tasoa, jolle hän toistaiseksi yltää muissa toiminnoissaan vain aikuisen tuella. Vygotski uskoo, että älyllinen kehittyminen edellyttää leikkiä, koska kuvitteellisten tilanteiden luominen johtaa abstraktin ajattelun kehittymiseen. (ks. Kalliala 2003, 189.)

Lasten leikillä on siis suuri merkitys oppimisen välineenä ja lapsen kehitystason ilmentäjänä. Leikki on myös yksi osa lapsuuden sosiaalista ilmiötä. Siinä painottuu lasten aktiivinen toiminta, joka taas kuvastaa lasten toimijuutta, taitoja ja mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa. Leikki saa aina muotonsa ajassa ja paikassa ja se syntyy lasten toiminnan ja valintojen tuloksena. Leikit myös kertovat omalla tavallaan kontekstissa vaikuttavista arvoista ja ryhmän sisäisistä voimasuhteista. (Vuorisalo 2009, 156-157.)

Kun lapset leikkivät päiväkodissa, he osallistuvat paljon laajempaan kenttään kuin vain yksittäiseen leikkitilanteeseen. Toiminnalla on monentasoisia vaikutuksia. Leikin kautta lapsi osallistuu lapsuuden kulttuuriin, se ei ole vain sääntöjen tai tapojen omaksumista ja noudattamista. Leikin avulla lapset myös rakentavat omaa identiteettiään ja paikkaansa yhteisössä. Leikkiessä lapset voivat kehittää keskinäisiä suhteitaan, harjoitella vuorovaikutusta ja omien tavoitteiden asettelua sekä luoda ryhmän omaa vertaiskulttuuria (Helenius & Korhonen 2011, 69-76).

Helsingin yliopiston psykologian professori Liisa Keltikangas-Järvinen tuo esille ryhmän mukanaan tuoman haasteen lapsen kehitykselle. Ennen päiväkotien yleistymistä 1970-luvun jälkeen, lapsiryhmät muodostuivat usein leikin ympärille esimerkiksi samassa pihapiirissä asuvista lapsista. Monet aikuiset ajattelivat, että lapset kasvattavat toisiaan ja selvittävät riitansa itse. Ryhmässä oli yleensä eri-ikäisiä lapsia, jolloin siitä löytyi myös vanhempia sovittelijoita. Sovittelu oli erityisen tärkeää, koska leikki ei voinut jatkua, jos riittävän moni lapsi suuttui ja lähti kotiin. Päiväkodissa lasten leikit eivät enää toimi näin. Usein päiväkodin lapsiryhmät muodostuvat samanikäisistä lapsista ja ryhmät ovat isoja. Lapset joutuvat leikkimään keskenään, eivätkä he voi lähteä kotiin suutuessaan. (Keltikangas-Järvinen 2010, 214.)

Päiväkotien isoissa lapsiryhmissä sosiaalisten kontaktien määrä on usein liian suuri. Lapsi kokee helposti että ryhmän toiminta ei ole enää ennakoitavissa ja hallittavissa. Ihmisen käytös muuttuu usein jopa aggressiiviseksi, kun tilanne tuntuu hallitsemattomalta. Kun esimerkiksi kaksi lasta leikkii keskenään ja joukkoon tulee kolmas lapsi, hän ei vain tuo omaa panostaan leikkiin vaan muuttaa koko ryhmän vuorovaikutusta. Tällöin aiemmin sovussa leikkineet lapset saattavat alkaa riitelemään. (Keltikangas-Järvinen 2010, 215.)

Päiväkodin työntekijät ovatkin erityisen tärkeässä roolissa ohjatessaan ja suunnitellessaan lapsiryhmän toimintaa. Työntekijät voivat auttaa lapsia monin tavoin vuorovaikutusprosessissa tekemällä heidän kanssaan yhdessä sitä työtä, jota lasten väliset toimivat vuorovaikutussuhteet edellyttävät. Kun työntekijät tuntevat ryhmään muodostuneen leikkikulttuurin, he voivat varmistaa ja ohjata leikkiä niin, että jokainen lapsi voi osallistua leikkeihin turvallisesti. Lapselle on taattava niin fyysinen kuin henkinenkin turvallisuus ja varmistettava, että leikit toteutuvat oikeudenmukaisesti, jokaista lasta kunnioittaen ja suojellen. Kun aikuinen ohjaa lasten leikkiä, hänen ei tule kuitenkaan sotkea sitä mikä on lapselle arvokasta tai laittaa lapsia sietämättömiin keskinäisiin tilanteisiin, jotka voivat äärimmillään johtaa jopa kiusaamiseen. (Vuorisalo 2009, 181.)

4 LASTEN VÄLINEN KIUSAAMINEN

4.1 Kiusaamisen määritelmä ja sen eri muodot

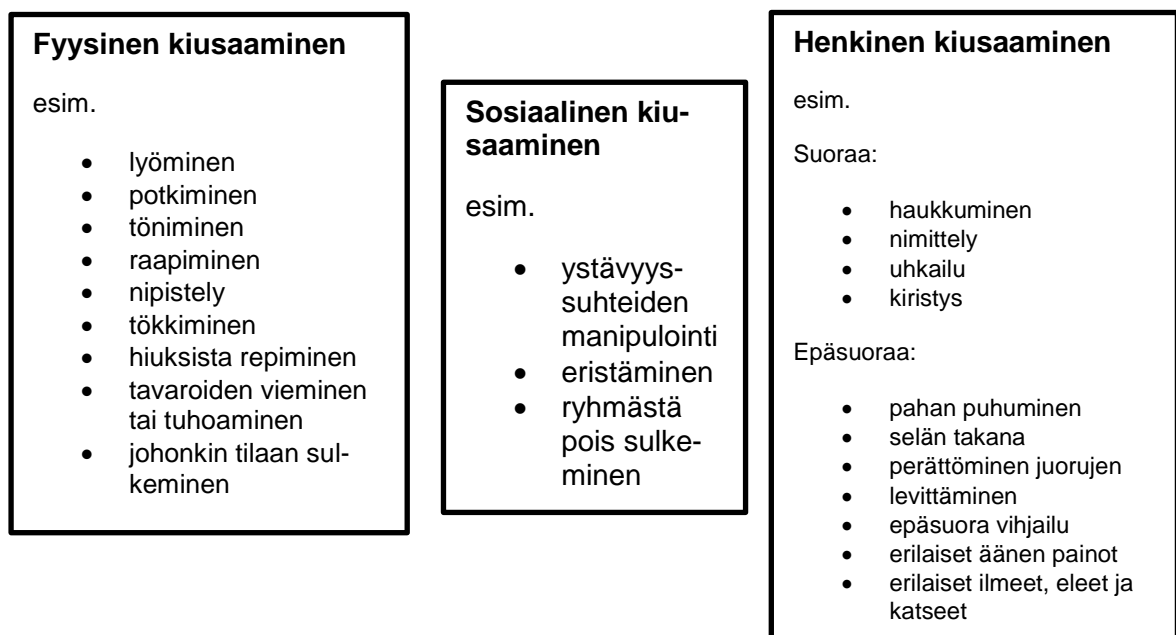
Jokaisella on jonkinlainen käsitys kiusaamisesta, siitä mitä se on ja mitä sillä tarkoitetaan. Käsityksen muodostumiseen on vaikuttanut omat kokemukset, kuulemamme kertomukset ja lukemamme. Jokaisen käsitys kiusaamisesta on muodostunut siis hieman erilaisista asioista, jolloin ajatukset siitä, mikä laskeetaan kiusaamiseksi, voivat erota paljonkin toisistaan. (Hamarus 2012, 21.)

Käytöksen toistuvuus, tahallisuus ja kohdistuminen puolustuskyvyttömään henkilöön katsotaan olevan luonteenomaista kiusaamiselle. Keskeistä on myös valtasuhteiden epätasapaino. Kiusattu ei ole tasaveroinen puolustautumaan kiusaajaa vastaan. Epätasapaino valtasuhteessa voi ilmetä esimerkiksi siinä, että kiusaaja on fyysisesti isompi tai vahvempi, verbaalisesti taitavampi, iältään vanhempi, hänellä on enemmän kavereita, korkeampi asema ryhmässä tai hän tietää uhrin heikkoudet ja saa tukea ryhmän muilta jäseniltä. Vallan epätasapainon ei tarvitse kuitenkaan olla edes todellista, vaan kiusattu voi vain kokea tilanteen sellaisena. Kiusattu on voinut olla aluksi suhteellisen tasavertainen kiusaajan kanssa, mutta ajan myötä kielteisen käytöksen seurauksena kiusatun toimintatila vähenee koko ajan entisestään. Tätä voidaan myös kutsua valtapeliksi, jossa säännöt muuttuvat koko ajan kiusaajan eduksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 4.)

Kuitenkin myös yksittäinen hyökkäys voi aiheuttaa uhrissa pelkoa siitä, että joutuu myöhemmin kiusatuksi. Tämä pelko ja siitä seuraava turvattomuuden tunne saattaa vaikuttaa koko lapsen elämään. Näkemys kiusaamisesta ei saa olla liian kapea. Tällöin on riski, että monenlainen yksilön loukkaavaksi kokema käytös, jolla voi olla pitkäaikaisiakin seurauksia, jää kokonaan huomaamatta. Tämä estää myös kiusaamiseen puuttumisen varhaisessa vaiheessa, jolloin se olisi kaikkein tehokkainta. Tapahtumien saatetaan antaa jatkua, kun niitä ei tulkita jatkuvaksi ja toistuvaksi kiusaamiseksi. (Hamarus 2012, 22-23.)

Lasten kanssa työskentelevillä aikuisilla on hyvä olla samansuuntainen käsitys siitä mitä kiusaaminen on. Jos työntekijöiden näkemykset poikkeavat paljon toisistaan, on todennäköistä, että he puuttuvat erilaisiin asioihin. Tällöin kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen ei ole systemaattista ja johdonmukaista. (Repo 2013, 34.) Kiusaamisen muotoja on monia, mutta niillä kaikilla on pohjimmiltaan sama tarkoitus: kiusaaja tavoittelee itselleen tiettyä asemaa, roolia tai huomiota ryhmässä ja yhteisössä, kiusatulle halutaan luoda toiseus ja eristää hänet ryhmästä esimerkiksi luomalla hänelle tietynlainen maine. (Hamarus 2012, 37.)

Kiusaaminen voi olla joko suoraa tai epäsuoraa kiusaamista. Kiusaaminen jaotellaan hieman eri tavoin eri yhteyksissä. Se voidaan jakaa esimerkiksi fyysiseen, henkiseen ja sosiaaliseen kiusaamiseen. Fyysinen kiusaaminen on aina suoraa, kun taas henkinen kiusaaminen voi tapahtua suoraan tai epäsuorasti. Varsinkin epäsuoraa henkistä kiusaamista voi olla vaikea ulkopuolisen havaita. Sosiaalinen kiusaaminen tarkoittaa kiusaajan pyrkimystä vaikuttaa kiusatun vuorovaikutus- ja ystävyys-suhteisiin. (Hamarus 2012, 38.) Kuvioon 1. olen kerännyt yhden jaottelun mukaisesti kiusaamisen eri muodot ja niiden ilmenemisen.

Kuvio 1. Kiusaamisen eri muodot.

Kaikista lasten välisistä riidoista ja konflikteista ei voida kuitenkaan puhua kiusaamisena. Kiusaaminen on toistuvaa ja tietoista pahan mielen aiheuttamista toisille. Siihen liittyvät myös aina ryhmän valtasuhteet. Vastoinikäymiset ja riitelyt ihmissuhteissa ovat normaaleja, kun niihin ei liity vallan tai statuksen tavoittelua. Riitelyn ja eri mieltä olemisen taitojen harjoittelu on tärkeää ja pieni lapsi tarvitsee siihen aikuisen tukea. Kiusaamisen kohtaamista lapsi ei kuitenkaan voi harjoitella ja siihen puuttuminen vaatii aina aikuista. (Repo 2013, 16.)

4.2 Kiusaamisen vaikutukset lapseen

Suomessa on tutkittu vain vähän päiväkotikäisten lasten kiusaamista, mutta esimerkiksi Sveitsistä saatujen tutkimustulosten perusteella kiusaamisella on kauaskantoiset seuraamukset (ks. Kirves & Stoor-Grenner 2010, 3). Kiusaaminen on vakava riskitekijä lapsen terveelle kasvulle ja kehitykselle. Yleensä kiusaaminen muuttuu pitkään jatkuessaan koko ajan vihamielisemmäksi ja epätasavertaisemmaksi ja kiusatun toimintamahdollisuudet kapenevat koko ajan. Vuodesta toiseen jatkuva kiusaaminen, ryhmästä pois eristäminen, toimintamahdollisuuksien evääminen ja ihmisarvon kyseenalaistaminen voi olla hyvinkin traumatisoivaa ja lapsi saattaa vähitellen alkaa uskomaa olevansa kiusaajien kuvaaman kaltainen jolloin omakuva vääristyy. Lapselle saattaa myös muodostua käsitys, että kiusaaminen on osa elämää, jos hän joutuu kiusatuksi jo hyvin nuorena. (Repo 2013, 14.)

Kiusatuksi joutuminen vaikuttaa lapsen omakuvaan ja itsetuntoon heikentävästi, uhrin kokevat usein olevansa yksinäisiä ja heillä esiintyy myöhemmässä vaiheessa elämää muita useammin masentuneisuutta, ahdistuneisuutta ja jopa itsetuhoisuutta (Repo 2013, 14). Jo päiväkotikäisessä kiusatuilla saattaa esiintyä esimerkiksi vastenmielisyyttä koulun aloittamista kohtaan, joka osaltaan voi vaikuttaa koulumenestykseen heikentävästi (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 3). Kiusaaminen vaikuttaa myös kiusaajaan. Lapsilla, jotka kiusaavat muita, on korkeampi riski epäsosiaaliseen käyttäytymiseen myöhemmin elämässään esimerkiksi päihteiden käyttöön ja rikoksiin, jotka saattavat johtaa syrjäytymiseen

muusta yhteiskunnasta. Kuitenkin voimakkaimmin aikuisena oireilevat yleensä ne, jotka ovat olleet sekä kiusattuja että kiusaajia lapsuudessaan. (Repo 2013, 14.)

4.3 Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen

Sveitsiläisten tutkimustulosten mukaan muita kiusaavilla lapsilla oli kavereita ryhmässä ja he saivat vain vähän kielteistä palautetta negatiivisesta käytöksestään. Tutkimuksen mukaan kiusaaminen on opittua käytöstä, joka vain jatkuu kun lapsi saa myönteistä vahvistusta. Vallan ja hallinnan tunne, jota lapsi tuntee kiusatessaan, vahvistaa käytöstä jo itsessään ja tätä tukee entisestään kavereiden arvostus. Tämän vuoksi kiusaaja ei lopeta käyttäytymistään ilman aikuisten aktiivista tukea. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 3.)

Jotta onnistuttaisiin kiusaamisen ehkäisyssä, aikuisen tulee kiinnittää huomiota omiin asenteisiin, suhtautumiseen jokaiseen lapseen, lapsiryhmään ja työyhteisöön ja ymmärtää, että hän itse vaikuttaa ilmiön olemassaoloon. Aikuinen voi pahimmassa tapauksessa omalla toiminnallaan ja valinnoillaan ylläpitää kiusaamistilanteiden jatkumista ja myös mahdollistaa niiden syntymistä. Aikuisella on siis vastuu kiusaamistilanteisiin puuttumisesta ja niiden ennaltaehkäisystä. Tähän kuuluvat myös valinnat, jotka jätetään tekemättä, esimerkiksi päivähoiton työntekijä voi jättää valitsematta sellaisia toimintoja, jotka liittyvät kiusaamisen ehkäisyyn tai yksittäisen lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 10.)

Kiusaaminen tapahtuu aina vertaissuhteissa, jonka vuoksi tilanteet ovat aina erilaisia ja riippuvat yksilöistä, heidän välisistä suhteista, aikuisista, työyhteisön dynamiikasta ja kaikkien näiden summasta. Tämän vuoksi on hyvin vaikea miettiä valmiita malleja kiusaamistilanteisiin. Ei ole olemassa yhtä oikeaa mallia, joka sopisi kaikkiin tilanteisiin. Lapsen ongelmat vuorovaikutussuhteissa tulee suhteuttaa aina siihen yhteyteen missä ne tulevat esiin, tämän jälkeen voidaan kokeilla ja valita sopivin ratkaisutapa ongelmaan. Esimerkiksi joissakin ryhmissä

omien lelujen tuominen päiväkotiin voi aiheuttaa vallankäyttöä kun taas jossakin toisessa ryhmässä ne rikastuttavat leikkiä. Ei kannata kuitenkaan tehdä ongelmia sinne missä sitä ei ole, toisaalta on nähtävä milloin asiaan liittyy vallankäyttöä. (Rusa 2013, 17.)

Koska kiusaaminen on hyvin moninainen ilmiö, joskus esimerkiksi aikuisen osaamattomuus tai pelko puuttua kiusaamiseen saattaa vaikuttaa siihen suhtautumiseen. Aikuinen saattaa ajatella, että kiusatussa tai kiusaajassa on jokin vika, joka aiheuttaa kiusaamisen, esimerkiksi jokin ominaisuus tai luonteenpiirre lapsessa. Tällöin puhutaan kiusaamisen patologisoimisesta. Aikuinen saattaa myös ajatella, että kiusaaminen on luonnollinen osa ihmisten välistä "selviytymistaistelua". Tällöin kiusaaminen hyväksytään hiljaa ja ajatellaan, että se karsisee. Aikuinen ajattelee myös, että hyökkäys on paras puolustus ja vahvat selviävät ja heikot sortuvat. Tällöin puhutaan kiusaamisen normalisoimisesta. Kolmas tapa on kieltää kiusaaminen kokonaan ja ajatella ettei sitä ilmene esimerkiksi omassa päiväkodissa. Tässä tapauksessa taustalla usein on pelko puuttua hankaliin tilanteisiin tai ei tiedetä miten niissä pitäisi toimia tai yksinkertaisesti ajatellaan ettei kiusaamista saada kuitenkaan loppumaan, jolloin siihen puuttuminen on turhaa. (Hamarus 2012, 14-15.)

Jos lapsi kertoo kiusaamisesta, on siihen aina suhtauduttava vakavasti ja selvittävä millaisesta tilanteesta on kyse. Hyvin pienikin lapsi osaa kertoa itseään koskevista asioista ja tapahtumista todellisuutta vastaavasti, jos lapsen annetaan kertoa vapaasti johdattelematta ja painostamatta häntä. On tärkeää, ettei aikuinen vähättele lapsen kokemaa, tai esimerkiksi syytä tätä valehtelemisesta, jotta lapsen luottamus aikuisen tukeen säilyy. (Rusanen 2011, 249-250.)

4.4 Kiusaamisen vastaiseen työhön ohjaavat lait ja ohjeistukset

Pienten lasten parissa kiusaamisesta puhuminen on uutta. Kiusaamista ei tunneta varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa eikä myöskään päivähoitolaissa. Jotta kiusaamisen vastainen työ olisi tehokasta, sen tulee olla johdonmukaista ja systemaattista. Tällä hetkellä kuitenkin kiusaamisen ennaltaehkäisevä ja siihen puuttuva työ perustuu päiväkotityöntekijöiden motivaatioon, että he haluavat kiinnittää huomiota siihen. Tarve kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen on työkentiltä, päiväkodeista, lähtöisin, ja olisikin tärkeää, että myös varhaiskasvatusta ohjaava ja kehittävä taho tarttuisi aiheeseen ja tukisi kentän työtä ja motivoituneisuutta. (Repo 2013, 28.)

Monet kunnat ovatkin tarttuneet pienten lasten kiusaamista varhaiskasvatuksessa koskevaan keskusteluun ja lisänneet kuntakohtaisiin varhaiskasvatussuunnitelmiin kiusaamista ehkäisevän työn velvoitteen. Näin on tehty esimerkiksi Turun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmaan (2013), jossa on määritelty kiusaaminen eri muotoineen. Kiusaamisen ehkäisyn lähtökohtana on, että sitä ei pääse edes syntymään. Tähän voidaan vaikuttaa muun muassa tasa-arvoa edistämällä, turvallisella ilmapiirillä, lasten sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja ja itsetuntoa kehittämällä, leikkiä havainnoimalla ja ohjaamalla sekä tapa- ja moraalikasvatuksella. Turun kaupungin yksiköiden ja ryhmien varhaiskasvatussuunnitelmissa tulisi näkyä ne konkreettiset toimenpiteet ja elementit, joilla kiusaamisesta päästään eroon. (Turun kaupunki 2013.)

Suomessa esiopetuksessa olevat lapset kuuluvat perusopetuslain piiriin (Repo 2013, 28). Perusopetuslaissa korostetaan jokaisen oikeutta turvalliseen opiskelu-ympäristöön. Laissa edellytetään, että opetuksen järjestäjän on suojattava oppilaat väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. (Perusopetuslaki 21.8.1998/628.) Vuonna 2003 perusopetuslakiin on lisätty velvoite, jonka mukaan opetuksen järjestäjän tulee laatia myös suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä ja valvoa sen toimeenpanoa. Käytännössä siis jokaisella koulu- ja esiopetusryhmällä tulee olla kirjallinen suunnitelma.

telma siitä, kuinka kiusaamistilanteissa toimitaan ja millä tavalla kiusaamista ehkäistään. (Repo 2013, 29-30.)

Suomalaisen varhaiskasvatuksen koko arvopohja perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja se toimii myös valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjana. YK:n lasten oikeuksien sopimuksen artiklassa 2 todetaan, että kaikilla lapsilla on oltava oikeus elää ilman syrjintää ja heitä on suojeltava kaikin mahdollisin toimenpitein syrjimiseltä. Sopimuksen 19 artiklassa todetaan, että lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömyltä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä. Artiklassa 31 korostetaan lapsen oikeutta lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan. (YK 1998/2010.)

4.5 Turvallisuus päiväkodissa

Laadukkaalla varhaiskasvatuksella päiväkodissa voidaan vaikuttaa paljon lapsen kehityspolkuun ja mahdollisesti muuttaa sen suuntaa kohti oikeampaa. Varhaisella puuttumisella voidaan lisätä lapsen henkistä, sosiaalista ja fyysistä turvallisuutta. Turvallisella ympäristöllä on suuri merkitys lasten kasvuun ja kehitykseen. Laadukkaan ja onnistuneen varhaiskasvatuksen edellytys tulisi olla lapsen kokema oppimisen ilo ja osallisuus turvallisessa ryhmässä. (Repo 2013, 15.) Toiminnan huolellisella suunnittelulla voidaan vaikuttaa paljon päiväkodin turvalliseen tunneilmapiiiriin. Tutkimuksissa paljon painotetaan lapsen kasvua uhkaavia riskitekijöitä, mutta erityisesti suojaavien tekijöiden tutkimustiedon hyödyntäminen olisi arvokasta. Myös ongelmien pitäminen haasteena ja lapsen haasteellisen käyttäytymisen taakse näkeminen auttaa suunnittelemaan toimia, jotka ovat lapsen eduksi. (Kanninen & Sigfrids 2012, 153.)

Lapsiryhmän turvallisuus rakentuu päiväkodin toimintamalleista ja tavoista. Eri-tyyppisen tärkeää on selkeän struktuurin ja rutiinien luominen ja siirtymätilanteiden ja toimintaympäristön suunnittelu. (Kanninen & Sigfrids 2012, 153.) Parhaimmil-

laan ryhmässä vallitseva turvallisuudentunne näkyy lapsissa rauhallisuutena ja tyytyväisyytenä. Kun ryhmässä huomioidaan toiset, havaitaan ja ymmärretään toisten tarpeita, jokainen on vapaa olemaan oma itsensä ja voi luottaa ryhmään. Turvattomuuden tunne taas näkyy ryhmässä rauhattomuutena ja se saattaa johtaa jopa aggressiiviseen käytökseen. Turvallisuuden tunne ryhmässä koostuu monista eri tekijöistä ja se vaihtelee tilanteen ja ajankohdan mukaan. Turvallisuus on myös jokaisen ryhmän jäsenen, lapsen, subjektiivinen kokemus, jolloin se saattaa vaihdella lapsien välillä hyvinkin paljon. Tästä syystä turvallisuuden tunnetta on vaikea lähestyä kokonaisuutena, vaikka sen tiedetäänkin olevan yksi tärkeimmistä perusasioista lapsen kasvuympäristössä. (Hurme & Kyllönen 2014, 32-33.)

Ryhmän aikuisilla on vastuu päiväkodin turvallisuuden ylläpitämisestä ja he vaikuttavat omalla toiminnallaan myös yksittäisen lapsen kokemaan turvallisuuden tunteeseen. Ryhmän johtamisella, aikuisen toiminnalla, on suuri vaikutus esimerkiksi ryhmässä tapahtuvan kiusaamisen määrään. Turvallisuutta heikentävät ryhmässä esimerkiksi väkivaltainen käytös, kiusaaminen, työntekijöiden osaamattomuus ja tätä kautta esimerkiksi puutteellinen ohjeistus. Yksi keskeisimmistä ryhmän kokemaan turvallisuuteen positiivisesti vaikuttavista asioista onkin aikuisen itsensä kokema turvallisuuden tunne ryhmän kanssa toimissaan. Jos aikuinen tuntee hallitsevansa ryhmän ja pystyvänsä huolehtimaan sen fyysisestä ja henkisestä turvallisuudesta, lisää se myös lasten kokemaa turvallisuuden tunnetta. Myös aikuisen johdonmukaisuus ja oikeudenmukaisuus lisää lasten turvallisuudentunnetta. (Hurme & Kyllönen 2014, 33-36.)

Jos ryhmässä on haastavasti käyttäytyviä lapsia, he usein hakevat toiminnalleen rajoja koettelemalla aikuisen kykyä vastata heidän tarpeisiinsa (Hurme & Kyllönen 2014, 37). Tällöin on tärkeää yrittää ymmärtää, mitä lapset käyttäytymisellään haluavat kertoa (Kanninen & Sigfrids 2012, 155). Erityisesti näissä tilanteissa lapsille on näytettävä, että aikuinen pysyy turvallisena aikuisena, vaikka lapsi koetteleekin häntä. On tärkeää pysyä inhimillisenä mutta kuitenkin asettaa rajat lasta ja ryhmää kunnioittaen. (Hurme & Kyllönen 2014, 37.)

5 KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTUS

5.1 Kehittämishankkeen prosessi ja vaiheet

Kehittämistoimintaan sisältyy erilaisia tehtäviä, joista kehittämisprosessi muotoutuu. Toikko ja Rantanen (2009) esittävät ne seuraavien viiden kohdan mukaan. Ensinnä kehittäminen edellyttää perusteluja, joista selviää mitä ja miksi kehitetään. Toiseksi kehittäminen vaatii toiminnan organisointia, jolloin suunnitellaan kuka tekee mitäkin ja millä resursseilla. Kolmanneksi kehittäminen vaatii tietenkin kehittävää toimintaa. Neljänneksi kehittämiseen liittyy olennaisesti toiminnan arviointi. Lopuksi kehittämisellä pyritään sen tuotoksen levittämiseen, oli se sitten esimerkiksi uusi palvelu, opas tai menetelmä. (Toikko & Rantanen 2009, 56.)

Kehittämishanke eteni konstruktivistisen mallin mukaisesti. Mallissa hanke jaetaan erilaisten tehtävien ja sisältöjen mukaan eri vaiheisiin. Käytännössä hankkeessa tulee pysähtymisiä ja uudelleen arviointia, jonka jälkeen suunnataan taas eteenpäin. Mallissa korostuu yhteisöllinen ja osallistava näkökulma, inhimilliset tekijät tulee ottaa huomioon. Tasavertainen ja vuorovaikutteinen keskustelu, huolellinen suunnittelu, tutkimuksellinen kehittämisote ja riittävä menetelmäosaaminen ovat lähtökohtia konstruktivistisen mallin mukaisessa hankkeen toteutumisessa. (Salonen 2013, 16.)

Kehittämishanke muodostui aloitus-, suunnittelu-, toteutus- ja viimeistelyvaiheesta. Ajanjaksona se sijoittui syyskuun (2014) ja toukokuun (2015) välille. Taulukkoon 1. keräsin prosessin etenemisen vaiheet. Merkitsin taulukkoon myös kussakin vaiheessa tapahtuneen toiminnan, muut toimijat kuin minä itse, menetelmät, joita käytin ja tuotetun materiaalin.

Taulukko 1. Kehittämistyön prosessikuvaus.

	Kuukausi	Toiminta	Muut toimijat	Menetelmät	Tuotetut materiaalit
Aloitusvaihe	Syyskuu	Aloituspalaveri päiväkodilla Ideaseminaari	Päiväkodin johtaja	Keskustelu	Muistio Ideapaperi
Suunnitteluvaihe	Lokakuu	Suunnitelmapalaveri päiväkodilla	Päiväkodin johtaja	Keskustelu	Muistio
	Marraskuu	Menetelmäkirjallisuuden tutustuminen Suunnitelmaseminaari Harjoittelun aloittaminen	 Harjoittelun ohjaaja		Menetelmäessee Opinnäytetyösuunnitelma
	Joulukuu	Opinnäytetyöpalaveri 1. (Aiheesta keskustelu, kansioista nousevat toiveet jne.)	Päiväkodin johtajat, muutama työntekijä	Focusryhmä, Sähköpostikysely työntekijöille	Muistio, äänite
Toteutusvaihe	Tammikuu	Tietoperustaseminaari Kysely vanhemmille aiheeseen liittyen Tuotoksen ("kiusaamiskansion") kokoamista		Sähköposti Aikaisemman tiedon käyttö	Kirjalliset vastaukset "Kiusaamiskansio"
	Helmikuu	Opinnäytetyöpalaveri 2. (Alustavan tuotoksen esittäminen)	Päiväkodin johtajat, muutama työntekijä	Dialoginen keskustelu, sähköposti	Muistio
	Maaliskuu	Tulosseminaari Tuotoksen kokoamista		Aikaisemman tiedon käyttö	"kiusaamiskansio"

Viimeistelyvaihe	Huhtikuu	Opinnäytetyöraportin viimeistely, palauttaminen			Valmis opinnäytetyöraportti
		Opinnäytetyöpalaveri 3. (Tuotoksen esittäminen)	Päiväkodin johtajat, harjoittelun ohjaaja	Dialoginen keskustelu, sähköposti	Lopullinen tuotos
Valmis	Toukokuu	Opinnäytetyön esittäminen			

Syyskuussa sain varmistettua itselleni harjoittelupaikan päiväkodista, josta tuli myös toimeksiantaja kehittämishankkeelle. Päiväkodin johtajalla oli alustava aihe hankkeelle valmiina. Aihe oli lähtenyt työntekijöiden esittämästä tarpeesta ja toiveesta. Innostuin myös itse aiheesta ja kehittämisprosessi lähti käyntiin. Lokakuussa pidimme suunnitelmapalaverin päiväkodin johtajan kanssa ja hanke alkoi muotoutua tuotoksen osalta selvemmäksi. Tavoitteena oli luoda kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen työntekijöille kansio arjen avuksi.

Marraskuussa keskityin perehtymään metodikirjallisuuteen ja tein suunnitelman hankkeen käytännön etenemisestä. Harjoittelu alkoi marraskuun lopulla. Varsinaisen tuotoksen kehittämistyö alkoi konkreettisesti vasta joulukuussa, jolloin toteutin focusryhmähaastattelun. Halusin pitää koko ajan myös päiväkodin muiden yksiköiden työntekijät mukana ja ajantasalla prosessin etenemisestä. Laitoin heille sähköpostikyselyn focusryhmähaastattelun teemojen mukaisesti. Focusryhmähaastattelussa oli tavoitteena kartoittaa vielä tarkemmin päiväkodin henkilökunnan toiveita kehittämistyölle ja tuotoksen suhteen.

Alkuperäisessä toimintasuunnitelmassa olin jättänyt päiväkodin lasten vanhemmat kehittämistyön ulkopuolelle. Focusryhmähaastattelussa tuli kuitenkin esille toive heidän mukaan ottamisestaan. Koin itsekin tämän lopulta tärkeäksi ja tammikuun aikana lähetin osalle päiväkodin lasten vanhemmista kyselyn kiusaamiseen liittyen. Tässä kohtaa prosessia tapahtui kuitenkin pysähtyminen.

Olin selvittänyt työntekijöiden toiveita tuotoksen suhteen. Tästä huolimatta koin olevani umpikujassa. Kehittämishanke kuvasti minulle uuden luomista. Koin kuitenkin etteivät resurssini ja osaamiseni riittäneet täysin tyhjästä aloittamiseen. Kun tiedostin tämän ja suuntasin katseeni siihen mikä oli mahdollista, alkoi kansio vähitellen muodostua. Loin kansion, jossa käytin aikaisempaa tietoa hyödykseni hieman mukaillen.

5.2 Kehittämismenetelmät

Kehittämismenetelmillä saadaan tavallisesti aikaan tavoiteltuja tuloksia. Kehittämismenetelmiä voidaan jäsentää esimerkiksi sen mukaan pyritäänkö niillä selvittämään kehittämisen tarvetta, pitämään yllä kehittämiseen liittyviä sosiaalisia prosesseja vai arvioimaan tavoitteiden saavuttamista. Osa kehittämismenetelmistä kohdistuu myös idean keksimiseen tai sen jalostamiseen. (Toikko & Rantanen 2009, 18.)

Ensimmäiseen ryhmämuotoiseen tapaamiseen päiväkodilla valitsin menetelmäksi focusryhmähaastattelun. Fokusryhmähaastattelu on haastattelijan ylläpitämä ryhmäkeskustelu, joka tapahtuu valikoidussa ryhmässä. Tilanteessa keskustellaan ennalta suunnitellun haastattelurungon pohjalta. Focusryhmähaastattelu on laadullinen tutkimusmenetelmä, jonka avulla pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Tavoitteena on saada erilaisia näkökulmia esille. Fokusryhmähaastattelu on menetelmänä joustava, jonka vuoksi se soveltuu vastaamaan hyvinkin erilaisiin tutkimuskysymyksiin. Useimmiten menetelmän avulla selvitetään haastateltavien näkemyksiä, kokemuksia ja/tai mielipiteitä asioista. Menetelmä tuottaa parhaimmillaan monipuolisen ja rikkaan aineiston, jota ei olisi saatavissa muilla tutkimusmenetelmillä. (Mäntyranta & Kaila 2008, 1507-1508.)

Oma tavoitteeni oli selvittää focusryhmähaastattelun avulla päiväkodin työntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia kiusaamisen vastaisesta työstä ja myös mitä he toivoisivat tällä kehittämistyöllä saavutettavan. Ryhmään valikoitui yksiköiden johtajat, koska he ovat keskeisessä asemassa päiväkodin toiminnan kehittämistyössä, sekä muutamia yksikön työntekijöitä. Saadakseni erilaisia näkemyksiä,

haastatteluun valikoidut työntekijät olivat sekä lastenhoitajia että lastentarhanopettajia. Keskustelu eteni seuraavanlaisen haastattelurungon mukaan:

- Miten te näette kiusaamisen päiväkodissa?
- Millaisia keinoja olette käyttäneet sen ehkäisemiseksi?
- Mitä keinoja olette käyttäneet siihen puuttumiseen? Mikä on toiminut, mikä ei?
- Minkälaisia välineitä vielä kaipaisitte kiusaamisen ehkäisemiseksi ja puuttumiseen?

Kehittämishankkeen tavoitteena oli, että tuotos palvelee kaikkia kolmen eri yksikön työntekijöitä. Lähetin focusryhmähaastattelussa esillä olleet haastattelukysymykset muiden yksiköiden työntekijöille päiväkodin sisäisessä sähköpostijärjestelmässä. Tällöin heilläkin oli mahdollisuus halutessaan tuoda esille omia näkemyksiään ja kokemuksiaan asiasta.

Focusryhmähaastattelussa tuli esille toive, että vanhemmat otettaisiin kehittämistyöhön mukaan. Perheillä ja lasten vanhemmilla on tärkeä rooli kiusaamisen ehkäisyssä. Vaikka kiusaaminen tapahtuu päiväkodin lapsiryhmässä, jossa akuutit tilanteet tulee ratkaista, kiusaaminen on aina myös kodin asia. Kodin kasvatusarvot heijastuvat lapseen, joka vaikuttaa hänen tapaansa liittyä vertaisryhmään ja toimia siinä. Kasvatuskumppanuus ja yhteiset arvot päiväkodin ja kodin välillä edesauttavat kiusaamisen ehkäisyn onnistumista. Päiväkodin henkilökunnan on tärkeää kuunnella vanhempia ja ottaa vakavasti heidän mahdollinen huoli. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 46.)

Tein vanhemmille kyselyn (Liite 1.), jossa selvitin heidän näkemyksiään pienten lasten välisestä kiusaamisesta ilmiönä. Selvitin myös sitä miten he toivoisivat, että kiusaamista ennaltaehkäistään ja siihen puututaan päiväkodissa. En kuitenkaan nähnyt tarkoituksenmukaisena tehdä laajaa kyselytutkimusta, joten tein kyselyn vain yhden lapsiryhmän vanhemmille. Kehittämishankkeessa haastattelavien valinta on usein rajatumpaa kuin muuten laadullisessa tutkimuksessa. Haastateltavat tulee valikoida kyselyyn niin, että ilmiö liittyy heihin ja koskettaa heitä. (Kananen 2012, 100–101.) Kyselyyn valikoituikin sellaisen lapsiryhmän

vanhemmat, jossa on esiintynyt poikkeuksellisen paljon kiusaamista viimeisen vuoden aikana. Koska lapsiryhmä ei ollut samasta yksiköstä, jossa tein harjoittelun, lähetin kyselyn ryhmän ohjaajalle sähköpostin välityksellä, ja hän antoi sen vanhemmille paperiversiona täytettäväksi.

Ryhmätapaamisia oli päiväkodilla focusryhmän lisäksi vielä kaksi. Niissä menetelmänä oli dialoginen keskustelu. Siinä ei ole kyse haastattelusta tai kyselystä, vaan aktiivisesta keskustelusta, johon kaikki osallistuvat. Haastattelut toimivat kysymys-vastaus-periaatteella, kun taas dialogia ohjaa kuuntelu-puhe-malli. Dialogisessa keskustelussa on tärkeää kyky kuunnella. Keskustelun aloitteen tekeminen on silti mahdollista, koska ilman molemminpuolista kommunikatiiosuhdetta dialogia ei voi syntyä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 80–82.)

Tapaamisissa keskustelimme kehittämistoiminnan tuotoksesta eli kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumisen kansiosta. Toisella tapaamiskerralla olin tehnyt alustavan kansioehdotelman, jonka annoin työntekijöille luettavaksi etukäteen. Päiväkotiyksikön, jossa olin harjoittelussa, työntekijät saivat sen luettavakseen kirjallisena ja muiden yksiköiden työntekijöille lähetin sen sähköisesti sisäisessä sähköpostijärjestelmässä. Keskustelussa pääpainona olivat tuotoksesta esille nousseet ajatukset ja sen kehittämisideat. Keskustelimme myös siitä miten tuotoksesta tulisi mahdollisimman käyttökelpoinen juuri tämän päiväkodin työntekijöiden käyttöön.

Koska harjoitteluni oli jo päättynyt ennen viimeistä ryhmätapaamista päiväkodilla, lähetin sisäisessä sähköpostijärjestelmässä lopullisen tuotoksen kaikille työntekijöille luettavaksi. Viimeisessä tapaamisessa dialogisen keskustelun aiheena oli tuotoksen arvioiminen. Kävimme myös koko kehittämisprosessia läpi ja keskustelimme tavoitteiden toteutumisesta.

5.3 Kehittämishankkeen materiaalit ja aineistot

Kehittämishankkeen aikana kaikki tuotettu materiaali ja aineisto on tärkeää. Materiaalia ja aineistoa on myös hyvä tuottaa ja käyttää hyödyksi riittävän monipuolisesti, sillä niiden avulla voi osoittaa kehittämistoiminnan etenemisen. (Salonen 2013, 23-24.) Tässä kehittämishankkeessa aineisto ja materiaali koostui muun muassa palaverimuistioista, sähköposteista, nauhoituksesta, kyselyn vastauksista ja valmiista materiaaleista ja dokumenteista.

Kehittämishankkeen alussa olin parin ensimmäisen kuukauden aikana pääosin yhteydessä vain yhteistyöpäiväkodin johtajan kanssa. Tapaamisissa keskustelimme hankkeen aiheesta ja suunnittelimme alustavasti sen toteuttamista. Näistä tapaamisista tein muistiot, joihin kirjasin ylös vain pääkohdat sovituista asioista. Hankkeen alkuvaiheessa tutustuin myös menetelmäkirjallisuuteen. Näiden pohjalta tein toimintasuunnitelman, johon kirjasin minkälaisin menetelmin ja miten hanke tulisi etenemään. Suunnitelma muokkaantui hankkeen aikana, joka on tyypillistä kehittämistoiminnalle.

Ensimmäinen ryhmämuotoinen tapaaminen päiväkodin työntekijöiden kanssa oli erittäin tärkeä. Siinä oli tavoitteena selvittää työntekijöiden ajatuksia kehittämishankkeen aihepiiristä ja toiveita kehittämisen suhteen. Tein tapaamisesta mahdollisimman tarkat kirjalliset muistiinpanot, jonka lisäksi myös nauhoitin sen. Halusin, että kaikki tapaamisessa esille tullut tieto tulee varmasti taltioitua. En kuitenkaan litteroinut nauhoitusta, vaan poimin sieltä täydennyksiä muistiinpanoihini. Kehittämishankkeessa litterointi ei ole niin välttämätöntä ja täsmällistä kuin tutkimusta tehtäessä. Jos litterointi tehdään, se kannattaa keskittää sisällön tuottamisessa tarvittuun tietoon. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 63-64.)

Laadullista aineistoa ei ole myöskään välttämätöntä analysoida, vaan sitä voidaan käyttää esimerkiksi lähteenä konsultaation tapaan. Analysointi on kuitenkin tarpeen, kun aineistoa halutaan käyttää tutkimustietona esimerkiksi sisällöllisten valintojen perusteluun. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 63-64.) Analysoin aineistoa focusryhmähaastattelussa esillä olleiden teemojen mukaisesti. Teemoittelussa aineistosta korostui kiusaamisen laajuus ilmiönä ja sen monet eri muo-

dot. Työntekijät kokivat, että kiusaamista on joskus hankalaa tunnistaa. Työntekijät korostivat kiusaamista ennaltaehkäisevässä työssä tunteiden käsittelyä, ryhmän yhteisiä pelisääntöjä ja turvallisuutta, leikin havainnointia ja tukemista sekä sosiaalisten taitojen opettamista ja tukemista ikätason mukaisesti. Kiusaamiseen puuttumisessa korostui jokaisen huomioon ottava ja tasa-arvoinen työote, läsnäoleva aikuinen, lapsen oman kokemuksen huomioiminen. Työntekijät pitivät tärkeänä, että kiusaamiseen puututaan heti jämäkästi ja tehdään tiivistä yhteistyötä lasten vanhempien kanssa. Kehittämishankkeen tuotoksesta nousi esille toiveet kansion käytännöllisyydestä sekä konkreettisista ja yleistettävissä olevista työvälineistä ja vinkeistä.

Kehittämishankkeen aineisto koostui myös vanhemmille tehdyn kyselyn vastauksista. Näitä ei tullut kuitenkaan kuin kuusi kappaletta, joten kovinkaan laajoja ja yleistettävissä olevia johtopäätöksiä aineistosta ei voinut tehdä. Analysoin aineistoa teemoittelun avulla, etsien vastauksista yhdistäviä tekijöitä. Lähes kaikki vastanneista olivat sitä mieltä, että kiusaaminen voi alkaa jo päiväkotikäisillä lapsilla. Tämän tiedostaminen oli lähtökohtaisesti hyvä asia, koska ilman kiusaamisen tunnistamista ja tunnustamista ei voida lähteä tekemään kiusaamisen vastaista työtä. Suurin osa vastaajista oli myös pitänyt tärkeänä päiväkodin ja kodin yhteistyötä kiusaamiseen puuttumisessa. Yhteisenä asiana aineistosta nousi myös esille kiusaamisesta puhuminen, tunteiden käsittely esimerkiksi satujen ja draaman avulla sekä toisten huomioon ottamisen taito kiusaamista ennaltaehkäisevinä tekijöinä. Nämä esille nousseet johtopäätökset tukivat kansioon tuotettua materiaalia, vaikka eivät juuri siihen lisäarvoa antaneetkaan.

Kehittämishankkeen tuotoksena syntyi kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen kansio. Kansion materiaali muodostui pääosin aikaisempaa tietoa hyväksikäyttäen. Myös työntekijöiden focusryhmähaastattelussa esille nostamat jo käytössä olevat toimintatavat ja menetelmät näkyvät kansion materiaaleissa. Kehittämishankkeissa tulisi hyödyntää jo olemassa olevaa tietoa, jolloin toimintaa voidaan rakentaa aikaisemman tiedon varaan. Tällöin säästyy myös aikaa, kun ei tarvitse luoda itse kaikkea. Tutkittu tieto lisää myös kehittämishank-

keen tuotoksen luotettavuutta. Myös työntekijöiden kokemukseen perustuva tieto on tärkeää ja nämä tulisivat yhdistää kehittämistoiminnassa. (Heikkilä ym. 2008, 104.)

Kun kehittämishankkeessa käytetään hyödyksi aikaisempaa tietoa, se ei voi olla mitä vain. Täytyy osata tunnistaa hankkeen tehtävään liittyvä tiedon tarve, tietoa tulee kerätä systemaattisesti ja kriittisesti arvioiden. Tietoa tulee myös osata soveltaa kehittämisen tavoitteen näkökulmasta. (Heikkilä ym. 2008, 104.) Tiedon löytymistä kehittämisen tueksi hankaloitti se, että pienten lasten kiusaamista on tutkittu Suomessa vielä vähän. Kansainvälisiä tutkimuksia löytyi enemmän, mutta julkaisujen saaminen fyysisesti käsiin oli hankalaa ja niiden läpikäyminen työlästä vieraan kielen vuoksi. Työntekijät toivoivat kansion sisältävän mahdollisimman konkreettisia käytännön työvälineitä arkeen. Tämä toi myös oman haasteensa tiedon hankkimisessa, koska sitä ei juurikaan ollut saatavilla näin käytännöllisestä näkökulmasta.

6 KEHITTÄMISHANKKEEN TUOTOS

6.1 Tuotoksen esittely

Kehittämistehtävänä oli kehittää ja koota kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen kansio arjen avuksi työntekijöille (Liite 2.). Kansio rakentui pääasiassa aikaisempaa tietoa hyväksikäyttäen ja muokaten käyttötarkoitukseen sopivaksi työntekijöiden tarpeita ja toiveita kuunnellen. Kansion rakenne muodostui focusryhmähaastattelun aineistosta korostuneiden teemojen pohjalta. Kansio sisältää väliotsikot, jotka selkeyttävät kokonaisuutta ja helpottavat tiedon löytämistä. Kansion alkuosa koostuu kiusaamisen määritelmästä ja sen eri muotojen avaamisesta. Lisäksi siinä on työntekijöille pohdittavaa osio, jonka tavoitteena on herättää keskustelua ja ajatuksia aiheeseen liittyen.

Seuraavaksi kuvaan kansiossa sitä, millaiset lähtökohdat ohjaavat kiusaamisen ennaltaehkäisyä ja millaisia muotoja se saa varhaiskasvatuksen kentällä. Työntekijät nostivat haastattelussa esille tärkeänä leikin havainnoinnin, ohjaamisen ja siihen osallistumisen sekä sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen opettamisen lapsille, joten kirjoitin niistä erikseen omat kappaleensa kansioon. Kiusaamiseen puuttumisessa tärkeäksi nousi, että työntekijät huomaavat ja osaavat tunnistaa kiusaamisen sekä vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö. Yhteistyö on tärkeää, koska kotona vallitseva arvomaailma ja asenteet heijastuvat lapsen toimintaan myös päiväkodissa.

Kansion loppuun keräsin käytännön vinkkejä ja esimerkkejä kiusaamisen vastaiseen työhön. Jaoin tämän osion myös selkeyden vuoksi kahteen. Ensin näkökulmana on kiusaamisen ennaltaehkäisy ja sitten siihen puuttuminen. Kokosin kansion vinkit ja esimerkit edellä mainittujen teemojen pohjalta päiväkodin työntekijöiden arkea, toiminnan struktuuria ja tavoitteita kiusaamisen näkökulmasta ajatellen.

Lopullinen kansio jäi sähköiseen muotoon. Koin, että se on ekologisempi vaihtoehto, kun ei tarvitse tulostaa kansiota jokaiseen yksikköön, jolloin paperia

säästyy. Sähköisessä muodossa kansiota on myös helpompi muokata ja täydentää jatkossa työntekijöiden tarpeiden mukaisesti.

6.2 Tuotoksesta saatu palaute ja oma arviointi

Kehittämishankkeen lopuksi keräsin palautteen päiväkodin yksiköiden työntekijöiltä lopputuotoksesta, koko kehitysprosessista sekä tavoitteisiin pääsemisestä. Palautetta sain kuitenkin vain muutamalta työntekijältä, joten se jäi todella vähäiseksi. Omalta osaltani olisin voinut vaikuttaa mahdollisesti korkeamman palautteenantoprosentin saamiseksi, pyytämällä palautteen selkeämmin ja jakamalla sen eri osa-alueisiin.

Kehittämisryhmältä on hyvä kerätä palautetta oman arvioinnin tueksi, ettei arvio jäisi subjektiiviseksi. (Vilka & Airaksinen 2003, 157.) Työntekijöiltä saadun palautteen mukaan he olivat tyytyväisiä kansion lopputulokseen. He luonnehtivat sitä monipuoliseksi ja perusteellisesti toteutetuksi. Vaikka kiusaaminen ilmiönä on hyvin laaja, heidän mielestään kansiota oli tehty hyvin selkeä kokonaisuus, jossa on oleellinen kiusaamisen näkökulmasta tiivistettynä. He kokivat kansion lopussa olevat vinkit ja esimerkit hyvin käyttökelpoisiksi. Kansiota ei hankkeen aikana vielä otettu käyttöön arjessa, joten tämänkaltaisia kokemukseen perustuvia arvioita en saanut. Sähköisessä muodossa olevan kansion työntekijät kokivat hyväksi, koska se on näin helposti muokattavissa ja täydennettävissä jatkossa.

Itse olen myös tyytyväinen kansioon sisällöllisesti. Mielestäni se on hyvin jäsenelty kokonaisuus, jossa on sopivassa suhteessa teoriaa ja käytännön esimerkkejä ja vinkkejä. Kehittämishankkeen aikana itselleni olikin tärkeää panostaa nimenomaan kansion sisältöön. Tämä kuitenkin vei aikaa ja resursseja kansion ulkoasuun paneutumiselta. Lopullisen tuotoksen ulkoasuun olenkin tyytymätön. Erityisesti jäin kaipaamaan kansioon elävyyttä ja persoonallisuutta esimerkiksi kuvien ja tekstin sijoittelun muodossa. Kansio on yksinkertainen ja selkeä ulkoasultaan, mutta mielestäni tylsä. Tämä onkin yksi kansion jatkokehittämisen kohde.

Kansion sähköisessä muodossa on positiiviset puolensa sen ekologisuuden, muokattavuuden ja täydennettävyyden vuoksi. Painettu tuotos olisi kuitenkin mielestäni lisännyt kansion käytettävyyttä hieman. Painettu tuote on useimmille lukijaystävällisempi kuin sähköinen, jonka joutuu lukemaan tietokoneen päätteeltä. Tietokoneen syövereissä olevan tiedoston avaaminen on myös työläämpää painettuun tuotteeseen verrattuna, josta voi nopeasti tarkistaa jonkin asian.

7 POHDINTA JA ARVIOINTI

Kiusaaminen ilmiönä koskettaa yhteiskunnassamme erittäin monia. Lähes jokaisella on kokemuksia kiusaamisesta joko kiusatun, kiusaajan tai näiden lähipiirin näkökulmasta. Aihe koskettaa myös itseäni ja lähimmäisiäni valitettavan paljon. Vaikka minulla on ikäviä kokemuksia taustalla, koin myönteisesti kehittämishankkeeseen mukaan lähtemisen. Koin erityisen tärkeänä haasteelliseen ilmiöön pureutumisen, koska tiedän kokemuksesta millaisia vaikutuksia kiusaamisella voi pahimmillaan olla ihmisen elämässä.

Jokaisen työntekijän tulisi miettiä omia asenteitaan ja suhtautumistaan vaikean asian kanssa työskenneltäessä. Päiväkodin työntekijöiltä saadun palautteen mukaan tämä kehittämishanke herättikin ennen kaikkea työntekijöitä pohtimaan omaa suhtautumistaan kiusaamiseen ja keskustelu aiheen tiimoilta lisääntyi selkeästi työyhteisössä. Yhteiskunnallisella tasolla päiväkodin työntekijöillä on mielestäni kotien ohella suuri vastuu kiusaamisen vastaisessa työssä. Pienet lapset ovat erityisen herkkiä oppimaan sosio-emotionaalisia taitoja, joilla on suuri merkitys kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Päiväkodeissa kiusaamisen vastainen työ perustuukin pääasiassa ennaltaehkäisevään, lapsen kasvua ja kehitystä tukevaan toimintaan. Turvallinen aikuinen toimii päiväkodissa esimerkkinä, ohjaa ja opettaa tunteiden käsittelyä, sosiaalisia ja vuorovaikutustaitoja.

Hankkeen viimeisessä kehittämispalaverissa keskusteluun nousi huoli siitä miten kiusaamisen vastaiseen työhön panostetaan päiväkodin ulkopuolella esimerkiksi kouluissa. Monissa kouluissa puhutaan kiusaamisen ”nollatoleranssista”. Koulujen kiusaamisen vastainen työ on kuitenkin enemmän kiusaamiseen puuttumista kuin sen ennaltaehkäisyä. Kiusaamiseen puuttuminen tapahtuu pahimmassa tapauksessa vain kiusaajaa rankaisemalla, esimerkiksi jälki-istunnolla. Tällöin muita kiusaava lapsi/nuori ei opi toisenlaisia toimintatapoja. Hän ei saa mahdollisuutta oppia pois kielteisistä ja aggressiivista toimintatavoistaan, kehittää itsehillinnän ja -kontrollin taitoja ja empatia- ja moraalikykyään. (Repo 2013, 29.) Vaikka päiväkotikäinen lapsi onkin herkkä oppimaan sosiaa-

lisiä taitoja, ei hän kuitenkaan ole 6-7-vuotiaana valmis. On harmillista, jos päiväkodissa luotu hyvä pohja kiusaamisen vastaisten ajatus- ja toimintamallien oppimiseen katkeaa lapsen siirtyessä kouluun.

Kiusaamisesta tuodaan usein esille vain kiusatun näkökulma, vaikka myös kiusaaja tarvitsee aikuisen tukea ja opastusta. Olen kehittämishankkeen tuotoksessa painottanut enemmän kiusaamisen ennaltaehkäisyä ja erilaisten sosiaalisten taitojen opettamista, en kuitenkaan ole kiusaajan näkökulmaa mielestäni tarpeeksi selkeästi nostanut esille. Tämä onkin kansion yksi jatkokehittämisen kohteista. Myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta kiusaajat tulisi ottaa entistä paremmin huomioon. Jos vain kiusattuja tuetaan, kiusaajat usein jatkavat toimintaansa, eikä kiusaaminen lopu.

7.1 Prosessin arviointi

Tämä kehittämishanke oli itselleni erittäin opettavainen. Prosessin aikana moni asia jäi huomaamatta, mutta loppumetreillä tulin ainakin osasta tietoiseksi. Haasteelliseksi osoittautui erityisesti hankkeen kokonaisuuden ja ajanhallinnan organisointi. Kehittämistyön aikana haasteena oli se, että alussa ei määritelty hankkeessa mukana olevia henkilöitä ja heidän tehtäviään selkeästi. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kaikki yhteistyöpäiväkodin yksiköiden työntekijät olivat mukana kehittämässä. Kun vastuu jakautui näin isolle porukalle, eikä tehtäviä ollut tarkasti kenenkään osalta määritelty, työntekijöiden osallisuus hankkeessa jäi lopulta vähäiseksi.

Tämä kuvasti omia organisointitaitojen puutteita. Taidot kuitenkin kehittyivät hankkeen aikana paljon. Vastuun jakautuminen liian monelle henkilölle hankkeessa, aiheutti sen, että oma työnkuvani ja osuuteni hankkeessa oli liian iso resursseihini nähden. Tämä vaikutti osaltaan resurssien kohdentamiseen, jonka vuoksi esimerkiksi kansion ulkoasu ei täytä omia vaatimuksiani. Hankkeen ensimmäisten kuukausien aikana myös yhteydenpitoani päiväkodin johtajaa luukuunnottamatta muihin työntekijöihin oli vähäistä. Tämä osaltaan varmasti vaikut-

ti heidän kehittämistyöhön sitoutumiseen, koska heillä ei ollut tarkkaa näkemystä siitä, milloin tehdään ja mitä.

Kehittämishankkeessa oli parantamisen varaa myös ajanhallinnallisesti. Hanke käynnistyi tuotoksen osalta konkreettisesti vasta noin puolessa välissä koko prosessia. Tätä ennen toimintani keskittyi menetelmäkirjallisuuteen perehtymiseen ja kehittämistoiminnan suunnitteluun. Hankkeen tuotoksen kehittely olisi pitänyt aloittaa aikaisemmassa vaiheessa. Tällöin koko kehittämistyöryhmällä olisi ollut enemmän aikaa panostaa siihen. Näin myös koko hankkeesta olisi tullut ajallisesti toimivampi kokonaisuus, joka olisi luultavasti vaikuttanut esimerkiksi tuotoksen viimeistellympään ulkoasuun ja sen käyttöön ottoon hankkeen aikana.

Koska toimin hankkeessa pääasiassa yksin, pohdin ja reflektoin toimintaani paljon omassa päässäni. Pyysin hankkeen aikana päiväkodin työntekijöiltä säännöllisesti palautetta sekä kirjallisesti sähköpostin välityksellä että suullisesti tapaamisissa. En sitä kuitenkaan kovinkaan paljon saanut, varsinkaan muilta päiväkodin yksiköiden työntekijöiltä, joita en fyysisesti hankkeen aikana tavannut. Oma kehittämisen kohteeni oli palautteen pyytämisen tavassa. Pyysin palautetta pääosin yleisellä tasolla, en eritellyt sitä pienempiin osa-alueisiin. Työntekijän olisi ollut helpompi tarkastella tuotosta ja antaa siitä palautetta, kun hän olisi tiennyt tarkemmin mihin asioihin toivoin kiinnitettävän huomiota.

Tämän kehittämishankkeen tavoitteena oli lisätä päiväkodin työntekijöiden tietoisuutta kiusaamisen vastaisen työn eri muodoista sekä kartuttaa heidän osaamistaan kansioon koottujen käytännön esimerkkien ja konkreettisten apuvälineiden avulla. Palautteen mukaan työntekijät kokivat, että tietoisuus ilmiöstä lisääntyi kehittämishankkeen myötä. Osaamisen kartuttamista he eivät osanneet arvioida, koska kansiota ei otettu hankkeen aikana vielä käyttöön arjessa. Omalta osaltani hanke lisäsi erityisesti kehittämisosaamista, mutta myös tiedollinen osaaminen lisääntyi.

7.2 Jatkokehittäminen/-tutkiminen

Hankkeen kehittämistyön tavoitteena oli myös päiväkodin lasten vanhempien osallistaminen mukaan kiusaamisen vastaiseen työhön. Kyselyn vastaukset jäivät vähäisiksi ja suppean aineiston pohjalta ei kovinkaan yleistettävissä olevia johtopäätöksiä voinut tehdä. Tästä huolimatta koen, että vanhempien osallistaminen ja heidän ajatusten ja toiveiden kuuleminen on tärkeä osa päiväkodin työntekijöiden työtä, erityisesti kiusaamisen vastaista työtä. Tässä hankkeessa vanhemmille tehty kysely jäi hieman irralliseksi osaksi, mutta jatkoa ajatellen tämä voisi olla esimerkiksi ihan oma kehittämishankkeen tai tutkimuksen aihe.

Hankkeen aikana kehittäminen keskittyi työntekijöiden osaamisen kartuttamiseen ja tietoisuuden lisäämiseen. Kiusaaminen on kuitenkin todella laaja ilmiö, ja se koskettaa sekä kiusaajaa, kiusattua että heidän lähimmäisiään. Hankkeen aikana minulle nousi ajatus monista jatkokehittämisen/-tutkimuksen aiheista. Mielenkiintoa herätti muun muassa se, minkälaisia vaikutuksia päiväkodissa lasten väliseen kiusaamiseen on yhä vain suurentuvilla ryhmäkoilla tai työntekijöiden osaamisella/koulutuksella. Ajatuksia herätti myös tuleva varhaiskasvatuslain uudistus, joka tulee voimaan 1.8.2015. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta olisi mielenkiintoista kehittää myös päiväkodin ja koulun yhteistyötä, jotta kiusaamisen ennaltaehkäisevä työ pysyisi katkeamattomana kokonaisuutena.

LÄHTEET

- Airas, C. & Brummer, K. 2003. Leikki on ikkuna lapsen sisäiseen maailmaan. Teoksessa Sinkkonen, J. (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY. 162-183.
- Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Heikkilä, A.; Jokinen, P. & Nurmela, T. 2008. Tutkiva kehittäminen. Avaimia tutkimus- ja kehittämishankkeisiin terveysalalla. 1. painos. Helsinki: WSOY.
- Helenius, H. & Korhonen, R. 2011. Leikin ensin askeleita. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus. 67-76.
- Helsingin Montessori-yhdistys 2015. Mikä ja mitä on montessorikasvatus? Viitattu 24.4.2015 <http://www.helsinginmontessori.fi/mika-on-montessori/>
- Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Isokorpi, T. 2004. Tunneoppia, parempaan vuorovaikutukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Juusola, M. 2014. "Pienetkin lapset osaavat pelata sosiaalisilla suhteilla". Helsingin Sanomat 5.11.2014.
- Kalliala, M. 2003. Korvaamaton leikki. Teoksessa Sinkkonen, J. (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY. 184-209.
- Kananen, J. 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa - Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Mannerheimin lastensuojeluliitto. <http://mll-fi->

bin.directo.fi/@Bin/16f7501a3ec0c4e3a509d52d0fc4c239/1414179650/application/pdf/13271105/Kiusaamisen%20ehk%C3%A4isy%20varhaiskasvatuksessa%20B5%20-%20www.pdf

Koivunen, P-L. & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. Jyväskylä: PS-kustannus.

Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. 1. painos. Helsinki: Otava.

Mäntyranta, T. & Kaila, M. 2008. Fokusryhmähaastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä lääketieteessä. Duodecim, 1507-1513.

Perusopetuslaki 21.8.1998/628

Perren, S. & Alsaker, F. 2006. Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. Journal of child Psychology and Psychiatry. Vol. 47, No 1/2006, 45-57.

Piironen-Malmi, U. & Strömberg, S. 2008. Välittämisen pedagogiikka. Helsinki: Tammi.

Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Rose, C. 2011. Bullies and Victims: Understanding Bullying in a Early Childhood Context. Early Years. Vol. 32, No 3, 18-21.

Rusanen, E. 2011. Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Helsinki: Finn Lectura.

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. 3., korjattu painos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turun kaupunki 2013. Turun varhaiskasvatussuunnitelma. Viitattu 6.1.2015 <http://www.turku.fi/Public/download.aspx?ID=185709&GUID={79AD6A24-6C1B-4003-B02C-38754265478B}>

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Vuorisalo, M. 2009. Ken leikkiin ryhtyy – Leikki lasten välisenä sosiaalisena ilmiönä päiväkodissa. Teoksessa Alanen, L. & Karila, K. (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino. 156-181.

YK. 1998/2010. Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista.

Kysely vanhemmille

Hei vanhemmat!

Opiskelen sosionomiksi ja teen harjoitteluani Muksulanmäen päiväkodissa Vienolan yksikössä. Harjoittelun ohella teen myös opinnäytetyön päiväkodille. Opinnäytetyön aiheena on ”kiusaaminen päiväkodissa – ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen”.

Kiusaaminen on tällä hetkellä ajankohtainen ilmiö. Siitä puhutaan ehkä enemmän kuin koskaan, ja sen ehkäisemiseksi tehdään töitä monilla tahoilla. Silti kiusaaminen ilmiönä näkyy valitettavasti yhteiskunnassamme monissa organisaatioissa, niin päiväkodissa, kouluissa kuin työpaikoillakin. Kiusaaminen saattaa vaikuttaa mm. lapsen kehitykseen, itsetuntoon ja minäkuvaan. On erittäin tärkeää, että kiusaamiseen puututaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta saataisiin katkaistua ikävät toimintamallit sekä luotua turvallinen ympäristö kasvaa ja kehittyä jokaiselle lapselle.

Muksulanmäessä puututaan ja ennaltaehkäistään kiusaamista jo monin eri tavoin. Opinnäytetyöni tavoitteena on luoda kansio, joka toimii apuna arjen työssä. Muksulanmäessä yhteistyö teidän vanhempien kanssa on tiivistä ja avointa. Teidän näkemykset ja ajatukset aiheesta ovat erityisen tärkeitä. Haluaisinkin, että vastaisitte seuraaviin kysymyksiin perjantaihin 6.2 mennessä.

1. Minkälainen mielikuva teillä on kiusaamisesta ilmiönä päiväkodissa? Mitä se mielestänne sisältää?

---

2. Miten toivoisitte, että päiväkodissa puututaan kiusaamiseen, kun sitä esiintyy? Ajatuksia, vinkkejä...

---

3. Entä, miten toivoisitte, että kiusaamista ennaltaehkäistäisiin, jotta sitä ei pääsisi edes syntymään?

Kiitos jo etukäteen vaivannäöstä ja vastauksistanne! 😊

Terveisin

opiskelija Janica Myllykoski

Kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen kansio

KIUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY JA SIIHEN PUUTTUMINEN

SISÄLTÖ

MITÄ KIUSAAMINEN ON?	3
KIUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY	5
Kiusaamisen ehkäisyn lähtökohdat	5
Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa	6
Leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen	6
Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot	7
KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN	8
Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen	8
Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö	9
VINKKEJÄ JA ESIMERKKEJÄ KIUSAAMISEN VASTAISEEN TYÖHÖN	11
Kiusaamisen ennaltaehkäisy	11
Kiusaamiseen puuttuminen	22
LÄHTEET	27

MITÄ KIUSAAMINEN ON?

Jokaisella on jonkinlainen käsitys kiusaamisesta, siitä mitä se on ja mitä sillä tarkoitetaan. Käsityksen muodostumiseen on vaikuttanut omat kokemukset, kuulemamme kertomukset ja lukemamme. Jokaisen käsitys kiusaamisesta on muodostunut siis hieman erilaisista asioista, jolloin ajatukset siitä, mikä lasketaan kiusaamiseksi, voivat erota paljonkin toisistaan. (Hamarus 2012, 21.)

Käytöksen toistuvuus, tahallisuus ja kohdistuminen puolustuskyvyttömään henkilöön katsotaan olevan luonteenomaista kiusaamiselle. Keskeistä on myös valtasuhteiden epätasapaino, kiusattu ei ole tasavertainen puolustautumaan kiusaajaa vastaan. Epätasapaino valtasuhteessa voi ilmetä esimerkiksi siinä, että kiusaaja on fyysisesti isompi tai vahvempi, verbaalisesti taitavampi, iältään vanhempi, hänellä on enemmän kavereita, korkeampi asema ryhmässä tai hän tietää uhrin heikkoudet ja saa tukea ryhmän muilta jäseniltä. Valtan epätasapainon ei tarvitse kuitenkaan olla edes todellista, vaan kiusattu voi vain kokea tilanteen sellaisena. Kiusattu on voinut olla aluksi suhteellisen tasavertainen kiusaajan kanssa, mutta ajan myötä kielteisen käytöksen seurauksena kiusatun toimintatila vähenee koko ajan entisestään. Tätä voidaan myös kutsua valtapeliksi, jossa säännöt muuttuvat koko ajan kiusaajan eduksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 4; Hamarus 2012, 23.)

Kuitenkin myös yksittäinen hyökkäys voi aiheuttaa uhrissa pelkoa siitä, että joutuu myöhemmin kiusatuksi. Tämä pelko ja siitä seuraava turvattomuuden tunne saattaa vaikuttaa koko lapsen elämään. Näkemys kiusaamisesta ei saa olla liian kapea. Tällöin on riski, että monenlainen yksilön loukkaavaksi kokemaa käytös, jolla voi olla pitkäaikaisiakin seurauksia, jää kokonaan huomaamatta. Tämä estää myös kiusaamiseen puuttumisen varhaisessa vaiheessa, jolloin se olisi kaikkein tehokkainta. Tapahtumien saatetaan antaa jatkua, kun niitä ei tulkita jatkuvaksi ja toistuvaksi kiusaamiseksi. (Hamarus 2012, 22-23.)

Pienten lasten parissa tulee myös pohtia, milloin kielteinen toiminta on tietoista ja tarkoituksellista. On vaikeaa arvioida, milloin lapset tiedostavat, että heidän toimintansa voi vahingoittaa ja loukata toista. Kun näkemystä kiusaamisesta muodostetaan on hyvä pohtia myös lapsen subjektiivisen kokemuksen merkitystä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 4.)

Pohdittavaa

- Jos lapsi kokee tietyn teon negatiivisena ja loukkaavana, voidaanko sanoa, että kyse ei määritelmän mukaan ole kiusaamisesta?
- Miten huomioidaan lasten kielelliseen kehitykseen ja käsitteisiin liittyvä problematiikka? Osaako lapsi kertoa kiusaamisesta?
- Voiko kertaluonteinen teko olla kiusaamista, jos se aiheuttaa lapsessa pelkoa teon toistumisesta?
- Tarvitseeko meidän odottaa, että teot ovat toistuvia, ennenkuin voidaan puhua kiusaamisesta?
- Miten huomioidaan erilaisten lasten sietokyky kokea erilaisia tilanteita?

(Kirves & Stoor-Grenner 2010, 15.)

Lasten kanssa työskentelevillä aikuisilla on hyvä olla samansuuntainen käsitys siitä mitä kiusaaminen on. Jos työntekijöiden näkemykset poikkeavat paljon toisistaan, on todennäköistä, että he puuttuvat erilaisiin asioihin. Tällöin kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen ei ole systemaattista ja johdonmukaista. (Repo 2013, 34.) Kiusaamisen muotoja on monia, mutta niillä kaikilla on pohjimmiltaan sama tarkoitus: kiusaaja tavoittelee itselleen tiettyä asemaa, roolia tai huomiota ryhmässä ja yhteisössä, kiusatulle halutaan luoda toiseus ja eristää hänet ryhmästä esimerkiksi luomalla hänelle tietynlainen maine. (Hamarus 2012, 37.)

Fyysinen kiusaaminen

esim.

- lyöminen
- potkiminen
- töniminen
- raapiminen
- nipistely
- tökkiminen
- hiuksista repiminen
- tavaroiden vieminen tai tuhoaminen
- johonkin tilaan sulkeminen

Sosiaalinen kiusaaminen

esim.

- ystävyssuhteiden manipulointi
- eristäminen
- ryhmästä pois sulkeminen

Henkinen kiusaaminen

esim.

Suoraa:

- haukkuminen
- nimittely
- uhkailu
- kiristys

Epäsuoraa:

- pahan puhuminen selän takana
- perättöminen juorujen levittäminen
- epäsuora vihjailu
- erilaiset äänen painot
- erilaiset ilmeet, eleet ja katseet

KIUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY

Kiusaamisen ehkäisyn lähtökohdat

Varhaiskasvatuksen arvopohja perustuu lapsen oikeuksien yleissopimukseen. YK:n lasten oikeuksien sopimuksen artiklassa 2 todetaan, että kaikilla lapsilla on samat oikeudet ja he ovat samanarvoisia, eikä ketään saa syrjiä. Artiklassa 19 todetaan myös, että lapsella on oikeus suojaan fyysistä ja psyykkistä väkivaltaa vastaan. Artiklassa 31 korostetaan lapsen oikeutta leikkiin, lepoon ja vapaa-aikaan (YK 1998/2010).

Suomessa esiopetuksessa olevat lapset kuuluvat perusopetuslain piiriin (Repo 2013, 28). Perusopetuslaissa korostetaan jokaisen oikeutta turvalliseen opiskeluympäristöön. Laissa edellytetään, että opetuksen järjestäjän on suojattava oppilaat väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. (Perusopetuslaki 21.8.1998/628.) Vuonna 2003 perusopetuslakiin on lisätty velvoite, jonka mukaan opetuksen järjestäjän tulee laatia myös suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä ja valvoa sen toimeenpanoa. Käytännössä siis jokaisella koulu- ja esiopetusryhmällä tulee olla kirjallinen suunnitelma siitä, kuinka kiusaamistilanteissa toimitaan ja millä tavalla kiusaamista ehkäistään. (Repo 2013, 29-30.)

Valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) ei mainita kiusaamista, mutta se sisältää periaatteita, jotka voidaan nähdä kiusaamista ehkäisevinä työtapoina. Niitä ovat muun muassa toiset huomioonottavien toimintatapojen vahvistaminen, turvalliset ihmissuhteet sekä hyvä ilmapiiri, jossa lapsi voi kokea yhteisöllisyyttä ja osallisuutta.

Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa

Kiusaamisen ehkäisy on vaikuttamista lapsiryhmän toimintaan, turvallisen ryhmän luomista sekä vuorovaikutustaitojen vahvistamista. Kiusaamistilanteista puhuttaessa ja niitä tutkittaessa voi olla vaikea osoittaa se hetki, mistä kiusaaminen alkaa, milloin konflikteista tulee toistuvia ja milloin niitä voidaan alkaa kutsua kiusaamiseksi. Toisaalta kiusaamisen ehkäisyn kannalta ei ole merkityksellistä odottaa, että negatiivisesta käytöksestä muodostuu systemaattista kiusaamista, vaan ehkäisy tulee aloittaa ajoissa joka tapauksessa. Konfliktien ja riitojen oikeanlainen ratkaisu voidaan nähdä kiusaamisen ehkäisynä. Tavoitteena on, ettei kiusaamista pääsisi syntymään. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 10.)

Kiusaamisen ehkäisyn keinoja ovat turvallisen ilmapiirin luominen, sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen opettaminen, itsetunnon vahvistaminen, tapa- ja moraalikasvatus, lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen siihen. Tavat ja keinot ehkäistä kiusaamista valitaan aina kunkin lapsiryhmän tarpeen mukaisesti. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 22.)

Leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen

Tutkimusten mukaan kiusaamista tapahtuu eniten tilanteissa joissa ei ole valvontaa, yleensä ns. vapaan leikin tilanteissa. Kiusaamista voidaan siis tehokkaasti **ennaltaehkäistä** sillä, että aikuinen havainnoi leikkiä ja tarpeen mukaan puuttuu tilanteeseen. Kiusaamisen ehkäisyssä leikki nousee siis hyvin tärkeäksi tekijäksi. Pienillä lapsilla tyypillinen kiusaamisen tapa on leikistä poissulkeminen. Tämä tapahtuu niissä tilanteissa, kun lapset valitsevat leikkikaveria tai hakeutuvat oma-aloitteisesti leikkiryhmiin. Leikkikaverien valinta on tilanne, jossa lapset käyttävät valtaa ja manipuloivat ryhmän sosiaalisia suhteita. Jo varsin pienet lapset keksivät erilaisia tapoja kiristää tai uhkailla leikkikaverien avulla. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 32-33.)

Leikissä on myös oiva mahdollisuus harjoitella sosiaalisia taitoja, toisen huomioon ottamista, kompromissin tekemistä ja omien mielipiteiden esittämistä. **Aikuisen läsnäolo ja havainnointi** on edellytys sille, että hän voi erottaa toisistaan ne tilanteet, missä lapsi tarvitsee aikuisen apua ja tukea, niistä tilanteista, joissa lapsia voidaan kannustaa ratkaise-

maan konfliktitilanne itse. Jos kaksi tasavertaista lasta leikkii keskenään ja riitaantuu leikin juonenkulusta, voi aikuinen hyödyntää tilanteen loistavasti harjoitustilanteeksi. Mutta jos tilanteessa tapahtuu alistamista, poissulkemista tai muuta vallankäyttöä, sitä ei voi missään olosuhteissa jättää lasten selvitettäväksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 33.)

Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot

Sosiaaliset taidot tarkoittavat niitä taitoja ja kykyjä, joita lapsi tarvitsee tullakseen toimeen toisten ihmisten kanssa. Kykyä ymmärtää ja huomata omia tunteitaan sekä kykyä lukea toisen tunteita, kutsutaan usein emotionaalisiksi taidoiksi. Hyvät sosiaaliset ja emotionaaliset taidot omaavat lapset pystyvät yhteistoimintaan muita paremmin ja pystyvät solmimaan ja ylläpitämään hyviä ystävyssuhteita. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 24.)

Vertaissuhteissa tarvittavien vuorovaikutustaitojen määrätietoisin harjaannuttaminen tulisi alkaa jo varhaiskasvatuksessa, missä lasten tulisi voida ohjatusti harjoitella tutustumisen, ystävystymisen, ryhmään liittymisen, itsestä kertomisen, loukkaavan viestinnän tunnistamisen ja toisten huomioimisen taitoja. Tällaiset taidot auttavat lapsia solmimaan ja ylläpitämään palkitsevia kaverisuhteita ja tulemaan hyväksytyksi vertaisryhmässään. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 24.)

KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN

Kaikkiin lasten välisiin riitoihin sekä konflikteihin on tärkeä puuttua, mutta puuttumisen keinot poikkeavat toisistaan tilanteen mukaan. Jokainen lasten välinen kiusaamis- ja konfliktitapaus on erilainen. On vaikeaa laatia sellaisia ohjeita tai ratkaisumalleja, jotka sopisivat kaikkiin kiusaamistilanteisiin. Oikeanlainen toimintatapa edellyttää lasten tuntemista sekä tilanteen havainnointia. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 19.)

Kiusaamistilanteiden ratkaiseminen tapahtuu eri tavalla kuin riitojen ratkaiseminen, koska kiusaamistilanteissa uhri ei pysty puolustamaan itseään ja tapahtuu vallankäyttöä. Tämän vuoksi on hyvin tärkeää, että aikuinen on tietoinen kiusaamisilmiön mekanismeista ja havainnoi tilanteita niin, että hän pystyy arvioimaan, milloin tasavertaiset lapset riitelevät, ja milloin kyseessä on kiusaaminen. Kiusaamistilanteeseen ensimmäisenä saapuvan aikuisen on aina arvioitava jokainen tilanne erikseen. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 20.)

Pienille lapsille aikuisen vakava suhtautuminen tilanteisiin kertoo siitä, että lapsen toiminta ei ole ollut hyväksyttävää, ja se saattaa riittää puuttumiseksi. Kun aikuinen kertoo, että hän on havainnut tilanteen eikä hyväksy sitä ja seuraa tilannetta, lapsi saattaa lopettaa negatiivisen käytöksen. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 20.)

Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen

Tilanteiden huomaaminen ja tunnistaminen on edellytys sille, että kiusaamiseen voidaan puuttua oikein ja tilanteen vaatimalla tavalla. Pienet lapset kertovat asioitaan, niin negatiivisia kuin positiivisiakin, vielä mielellään aikuiselle. Heitä tulisikin rohkaista siihen entistä enemmän, ja aikuisen tulee kuunnella lasta tarkkaavaisesti. Lapsella on myös oikeus kertoa sekä tulla kuulluksi ilman, että hänet leimataan kantelijaksi. Toisaalta lapset pystyvät jo melko pienestä pitäen myös harkitsemaan, mitkä asiat kannattaa tai on hyvä jättää kertomatta. On tärkeää, että aikuinen luo ryhmään ilmapiirin, jossa rakennetaan sellainen luottamus, että lapsi haluaa ja uskaltaa kertoa. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 18.)

Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö

Perheillä ja lasten vanhemmilla on tärkeä rooli kiusaamisen ehkäisyssä. Vaikka kiusaaminen tapahtuu päiväkodin lapsiryhmässä, jossa akuutit tilanteet tulee ratkaista, kiusaaminen on aina myös kodin asia. Kodin kasvatusarvot heijastuvat lapseen, joka vaikuttaa hänen tapaansa liittyä vertaisryhmään ja toimia siinä. **Kasvatuskumppanuus** ja **yhteiset arvot** päiväkodin ja kodin välillä edesauttavat kiusaamisen ehkäisyn onnistumista. Päiväkodin henkilökunnan on tärkeää kuunnella vanhempia ja ottaa vakavasti heidän mahdollinen huoli. Vanhemmat tarvitsevat myös **tietoa kiusaamisesta** ilmiönä. On tärkeää selittää kiusaamisen termiin liittyvät määrittelyn pulmat pienten lasten parissa. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 46.)

Vanhemmat eivät näe omaa lastaan toimimassa päiväkotiryhmässä, jonka vuoksi heidän voi olla vaikea ottaa palautetta vastaan, erityisesti jos kyse on siitä, että oma lapsi kiusaa. Päiväkodin työntekijöiden on kuitenkin ehdottomasti ylläpidettävä avointa kertomisen ilmapiiiriä, puolin ja toisin, kertomisen kynnyksen tulisi olla suhteellisen matala. Vanhemmille tulee kertoa suoraan millaisia tekoja lapseen on kohdistunut tai mitä lapsi itse on tehnyt muille. Avoimen ilmapiiirin avulla on helpompaa lähteä yhdessä vanhempien kanssa miettimään miten asiassa edetään ja voidaan antaa mahdollisesti myös ehdotuksia vanhemmille erilaisista toimintatavoista. (Repo 2013, 205-206.)

Joskus saatetaan joutua tilanteeseen, että lapsi kertoo kotona tulleen kiusatuksi, mutta päiväkodissa asiasta ollaan eri mieltä. Tällaisissa tilanteissa on tärkeää, että päiväkotipyytöksiin perustuen perustelemaan vanhemmille, miksi he ovat lapsen tai vanhempien kanssa eri mieltä. **Havaintojen dokumentointi** on hyvä menetelmä, kun keskustellaan vanhempien kanssa, mitä päiväkodissa tapahtuu. Jos päiväkotipyytöksiin ja vanhemmat ovat eri mieltä lapsen tilanteesta, päiväkotipyytöksiin voi automaattisesti luvata vanhemmille viikon tai kahden mittaisen kirjatun havainnointijakson, jota sitten tulkitaan yhdessä. Tällöin molemmilla on samat tiedot tilanteista, ja havainnoinnista yleensä selviää, miksi lapsi on kertonut kotona tulleen kiusatuksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 46-47.)

Tilanteessa, jossa päiväkodissa ollaan eri mieltä asiasta vanhempien kanssa, tulee selvitä lähtökohtana pitää kuitenkin lapsen kokemusta asiasta. Koska lapsi on käyttänyt kiusaamis-sanaa, hän on kokenut jonkin tilanteen epämiellyttäväksi. Tilanne saattaa olla esimerkiksi sellainen, että lapsi kertoo vanhemmilleen ettei pääse mukaan leikkeihin. Van-

hemmat tietenkin huolestuvat tilanteesta. Päiväkodin havaintojen perusteella lapsi pyrkii leikkiessään vaatimaan muita leikkijöitä leikkimään oman tahtonsa mukaan. Muut eivät suostu tähän, jolloin lapsi loukkaantuu ja lähtee pois leikistä ja kutsuu tätä kiusaamiseksi. Ei kuitenkaan riitä, että vanhemmille todetaan, ettei ole kyse kiusaamisesta, vaan tulee miettiä miksi lapsen tilanne on kuvatus kaltainen ja miten häntä voitaisiin tukea, jotta hänkin pääsisi osallistumaan leikkeihin. (Repo 2013, 207.)

VINKKEJÄ JA ESIMERKKEJÄ KIUUSAAMISEN VASTAISEEN TYÖHÖN

Kiusaamisen ennaltaehkäisy

Leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen

Leikin havainnointi kiusaamisen näkökulmasta, miksi?

- Huomataan psyykkinen kiusaaminen (selän kääntäminen, uhkailu, kiristäminen, alistaminen).
- Huomataan epätasavertainen roolien jako.
- Huomataan, jos leikin kulkua muutellaan, niin että jollain lapsella ei ole mahdollisuutta osallistua.
- Osataan keskustella vanhempien kanssa, etenkin jos työntekijät ja vanhemmat ovat eri mieltä tilanteesta.
- Huomataan lasten välisen vuorovaikutuksen laatu (negatiivista vai positiivista).
- Huomataan toistuvasti yksin leikkivät lapset.

Huom! Havainnointi on tärkeää myös silloin, kun aikuisilla on käsitys, että leikki sujuu hyvin.

(Kirves & Stoor-Grenner 2010, 35.)

Leikin ohjaamisella ja aikuisen läsnäololla/osallistumisella siihen voidaan vaikuttaa mm.

- Leikkiä rikastetaan.
- Lasten osallisuus mahdollistuu.
- Riitatilanteita syntyy vähemmän (joista voi kehittyä kiusaamista).
- Estetään kiusaamistilanteiden syntyminen.
- Varmistetaan ja ohjataan sellaista lasta, jonka leikkitaidot ovat puutteelliset.
- Tuetaan ryhmää ottamaan huomioon kaikki lapset.
- Lapset oppivat tuntemaan toisiaan paremmin ja myös hyväksymään toisiaan paremmin.
- Sosiaaliset taidot kehittyvät.
- Opetetaan lapsia ratkaisemaan konflikteja sekä kompromissin tekoa.

(Kirves & Stoor-Grenner 2010, 35.)

Havainnointiesimerkkejä:**Lasten vuorovaikutuksen laatu**

Jokaista ryhmän lasta havainnoidaan ennalta sovittu sama aika esimerkiksi yksi leikkitilanne, yksi tunti, aamupäivä, ulkoilu. Paperiin kirjataan lapsen nimen perään plusmerkki, kun lapsen vuorovaikutus muiden kanssa on positiivista ja miinusmerkki, kun vuorovaikutus on negatiivista. Jokainen erillinen puheenvuoro ja kohtaaminen kirjataan. Negatiivista vuorovaikutusta on esimerkiksi seuraavanlaiset toteamukset: ”sä et saa tulla, älä, tyhmä, sä et osaa, sä et saa ottaa tätä”. Plusmerkkiset, positiivisesti sävyttyneet vuorovaikutustilanteet sisältävät seuraavanlaisia kommentteja esimerkiksi: ”tuu mukaan, ota sä tää, leikitääks tätä”. Jos jollain lapsella on paljon miinusta, on syytä seurata, onko hän vaarassa tulla muiden torjumaksi tai onko hän muiden torjuma. Aikuisen osallisuutta niissä leikeissä, joissa usein miinusmerkin saanut lapsi on mukana, on syytä lisätä nopeasti. Lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, jos lapsella on hyvin vähän tai ei lainkaan vuorovaikutusta muiden kanssa. Hänkin tarvitsee aikuisen apua liittyäkseen leikkiin ja saadakseen siitä myönteisiä kokemuksia. (Repo 2013, 187.)

Roolien jakaminen leikkiryhmissä

Seuraa ennalta miettimääsi leikkiryhmää. Kirjoita leikkijöiden nimet paperille. Kirjaa jokaisen lapsen nimen viereen, minkä roolin lapsi leikissä saa, kuka roolin antoi ja vaihtuiko se leikin aikana. Seuraa myös, saako jokainen leikkijä vaikuttaa leikin kulkuun: onko lapsella ideoita ja miten ryhmä ottaa ideat vastaan? Lapseen, jolla ei ole ideoita tai joka hallitsee leikkiä yksin, tulee kiinnittää erityistä huomiota ja seurata tätä asiaa vielä jatkossa uudelleen. Miksi lapsella ei ole sanottavaa leikin sisältöön? Osaako tai uskaltaako hän kertoa mielipiteensä, onko hän alistettu tai vaarassa tulla torjutuksi? Miksi lapsi haluaa hallita leikkiä? Onko hallitseminen positiivista: onko hänen ideansa suosittuja, onko hänelle hyvät prososiaaliset taidot? Vai onko hallitseminen kielteistä, alistaako lapsi muita? (Repo 2013, 187.)

Leikin havainnoinnin lomake (perustuu PAGS-menetelmään, Tiina Lautamo 2007)

Mitä lapsi spontaanisti tekee leikissään? Lapsi tarkoituksenmukaisesti:	1= tuskin koskaan	2= harvoin	3= usein	4= lähes aina	EA= ei arvioita- vissa
Leikillisen asenteen osoittaminen:					
1. nauttii toiminnasta ja leikistä; hänellä on hauskaa leikissään					
2. osoittaa uteliaisuutta ympäristöä ja sen esineitä kohtaan					
3. aloittaa leikin ilman aikuisen tukea					
4. antautuu leikkimisen prosessiin keskittyen toimintaan					
5. tutkii uteliaana ympäristön tarjoamia mahdollisuuksia					
6. uteliaana osallistuu uusiinkin leikkeihin					
7. hassuttelee ja vitsailee					
8. päättää itse mitä tekee ennemmin kuin matkii toisten tekemistä					
9. osallistuu yhteiseen vapaaseen leikkiin aktiivisena toimijana					
10. innostuu toimintaan uusissa leikkiympäristöistä					
11. osoittaa tunteitaan leikin kuluessa					
12. osoittaa pätevyyden tunnetta, esim. kertomalla onnistumisistaan tai osoittamalla tyytyväisyyttään					
13. mukauttaa omaa toimintaansa tehdäkseen leikistä haasteellisempaa tai hauskeempaa					
14. ottaa riskejä ja etsii itselleen haasteellista toimintaa					
15. kiusoittelee positiivisesti ja leikkisästi					
16. rikkoo leikillisesti toiminnan sääntöjä ja etsii haasteita, mukauttaakseen leikkiä					
Leikkitarinoiden luominen ja niihin antautuminen:					

17. leikkii jäsentyneesti, leikissä on selkeä tarkoitus					
18. hyväksyy toisen lapsen leikkitekoja osaksi yhteistä leikkiä					
19. antaa esineille ominaisuuksia, esim. nukke on kipeä, auto on rikki					
20. keksii itse omia leikki-ideoita					
21. käyttää leikissään monenlaisia/vaihtelevia leluja ja esineitä					
22. korvaa puuttuvia esineitä jollakin leikisti olevalla (näkymättömällä), esim. kattilassa on ruokaa leikisti					
23. jakaa leluja toisten kanssa sovussa					
24. oppii/ymmärtää uuden leikin säännöt					
25. rakentaa leikkiympäristöjä, esim. koteja, majoja					
26. leikkii teemaa tai tarinaa					
27. leikkii arkipäivän tapahtumiin perustuvia roolileikkejä, esim. kotileikkiä tai kauppaleikkiä					
28. nimeää itselleen roolin, on leikisti joku muu kuin on					
29. käyttää esineitä symbolisesti, esim. laatikkoa pöytänä, palikkaa autonä					
30. käyttää esineitä luovalla ja omaperäisellä tavalla					
31. liittyy meneillään olevaan leikkiin sopeutuen sen sääntöihin					
32. leikkii seikkailuleikkejä, esim. prinsessaa, merirosvoa tai avaruusmiestä					
33. kertoo leikkiessään leikin tapahtumia					
34. aktiivisesti muuntaa tai mukauttaa teemaa leikin edetessä					
35. neuvottelee leikin säännöistä toisten leikkijöiden kanssa					
36. siirtyy joustavasti leikin vaiheesta toiseen yhteisessä leikissä					
37. keksii uusia leikkejä ja jakaa leikin ideansa toisten leikkijöiden kanssa					
38. ymmärtää toisten lasten rakentamia leikin sääntöjä					

Lapsiryhmän toimintaan vaikuttaminen

Pitääkö kaikkien leikkiä kaikkien kaa?

Tarvitseeko kaikkien lasten leikkiä kaikkien kanssa ja miten saadaan lapsi, jolla ei ole ystäviä mukaan leikkeihin? On tärkeää, että leikkitilanteet järjestetään niin, että kaikki lapset saavat mahdollisuuden erilaisiin leikkikokemuksiin. Aikuisen tehtävä on opettaa kaikkia ryhmän lapsia tulemaan toisten kanssa toimeen. Aikuisen valitsemassa leikkiryhmässä saattaa löytyä uusi ystävä. Tietenkin myös olemassaolevia ystävyys-suhteita tulee vaalia ja antaa mahdollisuus leikkiä myös itse valitsemien ystävien kanssa. Kun leikkiryhmät valitaan aikuisjohtoisesti etukäteen, varmistetaan, että myös torjutut lapset pääsevät mukaan leikkeihin. Tällöin aikuisen tulee ohjata leikki alkuun ja osallistua siihen mahdollisuuksien mukaan. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 34.)

Sopivia leikkejä, joihin valitaan aikuisjohtoisesti leikkijät, ovat esimerkiksi erilaiset pelit, joissa on selkeät toimintaohjeet ja muut sääntöleikit. Myös toiminnallinen tekeminen esimerkiksi liikuntaleikit sopivat tämänlaisiin tilanteisiin. Liian vapaata esimerkiksi mielikuvitusta vaativia leikkejä ei kannata suosia, koska helposti leikkijöillä saattaa olla erilaiset näkemykset leikin kulusta, jolloin yhteisleikki ei onnistu. Aikuisen ohjaus ja tuki on erityisen tärkeää tilanteissa, joissa leikkijät valitaan aikuisjohtoisesti.

Aikuisten asenteet ja esimerkki

Päiväkodin työntekijät määrittelevät ryhmän yhteistoiminnan luonteen. Heidän vastuullaan on määritellä, mikä on hyväksyttävää käytöstä ryhmässä ja mikä ei. Aikuisten asenne on ratkaiseva kiusaamistilanteissa. Jos aikuiset viestittävät selkeästi, että he eivät hyväksy loukkaavaa käytöstä, myös lapset tietävät, mikä on sallittua. Aikuisten asenne lapsia ja myös kollegojaan kohtaan kertoo ryhmässä vallitsevista normeista ja arvoista. Jos aikuisten kesken esiintyy selvittämättömiä konflikteja tai kiusaamista, on lähes mahdotonta tehdä kiusaamista ehkäisevää työtä lapsiryhmässä. Huono ja jännittynyt ilmapiiri aikuisten kesken tarttuu väistämättä myös lapsiin. Sen vuoksi myös työskentely aikuisten ilmapiiriin hyväksi on tärkeää. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 23.)

Aikuisen ei tule vähätellä tai unohtaa omaa merkitystään esimerkin antajana. Päiväkodissa aikuinen opettaa lapselle omalla esimerkillään mm. toisten huomioonottamista, toisten

kunnioittavaa ja arvostavaa kohtaamista, hyviä käytöstapoja, vastuunottoa omista teoistaan ja hyviä vuorovaikutustaitoja. Aikuisen tulee osata pyytää anteeksi myös lapselta, jos siihen on tarvetta.

Palaute ja palkitseminen

Palautteen merkitys toiminnan ohjaamisessa on suuri. Palautetta voi antaa sekä positiivisessa että negatiivisessa muodossa, mutta kuitenkin niin, että positiivista palautetta annetaan selvästi negatiivista enemmän. Erityisesti sellaisen lapsen kohdalla, joka usein saa negatiivista palautetta, on syytä erityisen herkästi huomioida myös positiivisen palautteen antamisen paikat. Tärkeää palautteen antamisessa on sen ajoitus, mitä pienempi lapsi, sen nopeammin palaute tulee antaa. Positiivinen palaute vahvistaa lapsen itsetuntoa ja minäkuva ja vaikuttaa lapsen motivaatioon sekä kykyyn toimia oikein. Oleellista on myös, että palautetta annetaan johdonmukaisesti ja oikeudenmukaisesti, esimerkiksi riitatilanteiden käsittelyssä jokaisella on oikeus tulla kuulluksi. (Hurme & Kyllönen 2014, 105-107.)

Palautteen yhteyteen voidaan liittää palkitseminen, jonka tavoitteena on saada lapset sitoutettua toivottuun käyttäytymiseen vielä paremmin. Lapsella voi olla muutama palkitsemisysteemi samanaikaisesti käytössä, mutta liian monen systeemin yhtäaikainen käyttö heikentää niiden toimivuutta. (Hurme & Kyllönen, 2014,113.)

Erilaisia palkitsemisen tapoja:

- (Kiva-kaveri) tarra omaan seinällä olevaan taulukkoon hyvästä kaverille tehdystä teosta.
- Kerätään sydämiä purkkiin hyvistä kaverille tehdyistä teoista.
- Mieluisa toiminta esimerkiksi jotkin spesiaalit lelut jne.
- Luottamuksella palkitseminen, esimerkiksi aikuisen apurina toimiminen.
- Huomiolla palkitseminen esimerkiksi päiväkodin johtajan kehu, positiivinen palaute vanhemmille lapsen kuullen jne.

(Hurme & Kyllönen, 2014,114-115.)

Ryhmän säännöt

Asetettavien sääntöjen ja rajojen ja niiden kontrolloimisen tulee olla selkeää, jotta lasten tasa-arvoinen kohtelu loisi pohjaa oikeudenmukaisuuden ja välittämisen kokemukselle. Kiusaamisen vastaisten sääntöjen lisäksi voidaan puhua myös toisten positiiviseen huomiointiin kannustavista ja asiattoman kohtelun tuomitsevista säännöistä. Koko päiväkotiyksikössä noudatettavien sääntöjen lisäksi on hyvä määritellä jokaisen ryhmän omat säännöt. Kun lapset saavat olla ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti mukana laatimassa sääntöjä, he myös sitoutuvat paremmin niihin. Samalla saadaan aikaiseksi keskustelua siitä, mikä ei ole sallittua ja mitä seuraamuksia tulee, jos tekee toiselle ikävästi. (Hurme & Kyllönen, 2014,130.)

- Ryhmän säännöt on hyvä olla aina näkyvillä ryhmän seinällä
- Säännöt on hyvä kuvittaa. Kuvan avulla esimerkiksi lapsi voi itse kertoa hänelle tehdystä ikävästä asiasta, vaikka asian sanoittaminen olisi vaikeaa.
- Sääntölistassa tulee olla vain sääntöjä, joita todella halutaan kontrolloida ja voidaan kontrolloida. Sääntöjen tulee olla selkeitä esimerkiksi ei saa lyödä, ei saa ottaa toiselta lelua, ei saa jättää ulkopuoliseksi jne.

(Hurme & Kyllönen, 2014,130.)

Esimerkkejä sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelemiseksi:

- Harjoittele lasten kanssa antamista sekä jakamista. Harjoitelkaa myös vastaanottamista silloin kun toinen antaa.
- Opeta lapsia olemaan avuksi (hyvän mielen saavuttaminen yhteisistä puuhista).
- Harjoitelkaa osoittamaan huomaavaisuutta, esimerkiksi lohduttamaan sitä, jolla on paha mieli tai joka on surullinen.
- Harjoitelkaa kuuntelemaan muita ja esittämään myös oma näkemys asioista esimerkiksi neuvottelemaan ja tekemään kompromisseja leikissä.
- Harjoitelkaa tekojen hyvittämistä, esimerkiksi anteeksipyyntöä, lohduttamista kun on loukannut toista tai siivoamista, jos on sotkettu toisten leikit.
- Harjoitelkaa tunteiden nimeämistä ja keskustelkaa erilaisista tunteista.

(Kirves & Stoor-Grenner 2010, 25-26.)

Lomake lapsen sosiaalisen ja emotionaalisen kehityksen arviointiin. (Lummelahti 2004)	
Leikki ja muut tilanteet	Onko lapsi innostunut ja motivoitunut, iloinen ja myönteinen, sosiaalisesti aktiivinen, tarkkaavainen ja keskittynyt sekä yhteistyökykyinen?
Sosiaaliset taidot ja moraalinen kehitys	Onko lapsi kohtelias ja hyvätapainen? Onko lapsi auttavainen? Osaako lapsi odottaa, vuorotella ja jakaa? Onko lapsella taitoa hoitaa ristiriitatilanteita yleisesti hyväksytyllä tavalla? Noudattaako lapsi sääntöjä? Ymmärtääkö lapsi oikean ja väärän, hyvän ja pahan? Pyrkiikö lapsi myönteisiin ratkaisuihin? Yrittääkö lapsi pitää lupauksensa? Tunteeko lapsi vastuuta omista teoistaan? Huolehtiiko lapsi tehtävistään ja omista asioistaan?
Kommunikointi toisten lasten kanssa	Pystyykö lapsi vuorovaikutustilanteissa hoitamaan asiansa ja tulemaan ymmärretyksi? Ymmärtääkö lapsi toisia ja vastaako hän kysymyksiin? Kommunikoiko lapsi mielellään?
Tunteiden ilmaisu	Ilmaiseeko lapsi tunteitaan? Osoittaako lapsi tunteita toisia kohtaan? Myötäelääkö hän iloissa ja suruissa? Lohduttaako lapsi toisia? Haluaako lapsi olla toisten kanssa? Kontrolloiko lapsi tunteiden ilmaisua joissakin tilanteissa?
Sosiaalinen havaitseminen	Miten lapsi havainnoi ja tulkitsee toisten aikomuksia ja tarkoituksia? Miten lapsi havainnoi ja tulkitsee toisten ajatuksia, kykyjä ja käyttäytymistä? Sopeuttaako lapsi käyttäytymistään toisten lasten käyttäytymisen mukaan?
Itsensä havaitseminen ja itseluottamus	Luottaako lapsi itseensä? Onko lapsi rohkea, itsevarma, riippumaton ja itsenäinen? Kokeeko lapsi turvallisuutta? Miten lapsi suhtautuu omiin suorituksiinsa? Miten lapsi sietää epäonnistumista? Arvostaako lapsi toisia? Miten lapsi arvioi itseään ja suorituksiaan?

Draama

Draaman keinoin voidaan käsitellä todella erilaisia teemoja, esimerkiksi avuliaisuutta, erilaisuutta, kiusaamista, kohteliaisuutta, kunnioittamista, tunteita, reiluutta ja ystävyyttä. Draamaa voidaan toteuttaa monin eri keinoin mm. käsinukkejen tai joidenkin muiden hahmojen avulla tai näyttelemällä, jolloin lapsilla ja/tai aikuisilla on roolihahmo. Lapsen on mahdollisesti helpompi esimerkiksi tuoda julki omia tunteitaan jonkin hahmon tai roolin muodossa, tai ikävien asioiden käsittely ja esimerkiksi kiusaajan/kiusatus roolissa oleminen on turvallista näyttelemisen keinoin. (Laino 2012.)

Esimerkkejä:

- Aamupiirissa lapsi voi kertoa pehmolelun "äänellä" miltä on tuntunut tänään tulla päiväkotiin (tunteet)
- Lapset voivat ottaa jonkin eläimen roolin, esimerkiksi koiran, heidät jaetaan kahteen eri ryhmään, jonka jälkeen koirajoukot lähestyvät toisiaan erilaisten tunnetilojen vallitessa (esim. pelokkaasti, uhkaavasti, innokkaasti) ja ottavat kontaktia toisiinsa. Puhuminen on kiellettyä, saa murista, inistä ja haukkua, mutta ei purra. (tunteiden näyttäminen)
- Erilaisten tilanteiden näytteleminen esimerkiksi kiusaamistilanne niin, että roolit vaihtuu välillä.
- Lattialle piirretään suuren kehon ääriviivat. Käydään läpi erilaisia tunteita ja tilanteita ja pyydetään osallistujia sijoittumaan siihen kohtaan keholla, jossa tunne fyysisesti tuntuu, esimerkiksi missä suru tuntuu? Missä tuntuu jos jos jää ulkopuoliseksi? Missä ilo tuntuu? Harjoitus puretaan keskustellen. (Tunteet)
- Negatiivisten tunteiden purkaminen: Lapset asettuvat ringiin esimerkiksi lattialle istumaan. Ringin keskelle laitetaan pyyhkeitä tai muita kankaita, esimerkiksi joitakin ruman värisiä. Ringissä jokainen miettii jotakin pahaa oloa, negatiivista tunnetta, jotakin tilannetta, josta on tullut paha mieli ja ottaa pyyhkeen. Musiikin tahtiin aletaan rytätä ja mytätä pyyhettä ja puretaan paha olo tähän myttyyn. Lopuksi puretaan keskustelemalla. (Tunteet)

(Laino 2012.)

Askeleittain-ohjelma

Opetusohjelma, joka on kehitetty erityisesti edistämään ja ehkäisemään väkivaltaista käyttäytymistä, ja sen avulla päiväkodin henkilökunta voi kehittää lasten ja nuorten sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja. Askeleittain-ohjelma on kehitetty 4–12-vuotiaille lapsille ja nuorille. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 26.)

Askeleittain-ohjelma pohjaa tutkimustietoon, jonka keskeisenä ajatuksena on, että tunne- ja sosiaalisia taitoja voidaan opettaa ja harjoituttaa samoin kuin muitakin taitoja. Pitkittäistutkimuksissa on havaittu, että ohjelman käytön myötä esimerkiksi viihtyvyys ryhmissä on lisääntynyt ja kiusaaminen ja väkivaltaisuus vähentynyt. Tutkimuksissa on ilmennyt, että

ohjelman käyttö on lisännyt myös lasten myönteistä sosiaalista käyttäytymistä. (Askeleittain 2012.)

Askeleittain-ohjelman keskeiset sisältöalueet ovat empatiataidot, itsehillintä- ja ongelmanratkaisutaidot ja tunteiden säätely. Lapsen on tarkoitus oppia ymmärtämään ja ottaa huomioon omia ja muiden tunteita ja reaktioita, tuntemaan ja käyttämään erilaisia ongelmanratkaisustrategioita, ohjaamaan impulssejaan sekä käsittelemään suuttumuksen, vihan ja kiukun tunteita erilaisten tekniikoiden avulla ja näin ollen ehkäisemään myös kiusaamistilanteita. (Askeleittain 2012.)

Esimerkkejä:

Villipentu/etana. Mukana ovat villipentua ja etanaa esittävät käsinuket. Etana on yleensä rauhallinen ja mieteliäs kun taas villipentu on vilkas ja yli-innostunut jne. Työntekijä näyttää lapsille kuvataulun, jossa on kuvattuna tilanteita vaihtelevasti eri teemojen mukaan. Lapsia kehoitetaan eläytymään kuvan tilanteeseen, ja sitten miettimään kuinka eri tilanteissa voisi toimia. Lapset saavat arvioida eri ongelmanratkaisuvaihtoehtoja ja he yrittävät löytää toimivia ratkaisuja, joita he voisivat oikeastikin käyttää. Suunnitelmia kokeillaan yhdessä työntekijän kanssa erilaisten harjoitusten ja roolileikkien avulla. (Askeleittain 2012.)

Tunnetelkku. Esimerkiksi pahvista tehty televisio, jossa on nappuloita, joista voi valita erilaisia tuntekanavia esimerkiksi iloinen, vihainen, surullinen. Lapsi valitsee ”kanavan” ja esittää ruudussa esimerkiksi käsinukkejen avulla tai omana itsenään jonkun tarinan, näytelmän jne. Tunnekanavia voidaan lisätä televisioon enemmänkin, sen mukaan mikä lapsien ikä- ja kehitystaso on. Tunteista voidaan keskustella ryhmässä esittämisen jälkeen.

Tunnemetsä. Rakennetaan tunneli, joka kuvastaa metsää. Hämärässä voidaan miettiä erilaisia teemoittain vaihtuvia asioita mm. tunteisiin liittyen.

Sisäinen puhe

Lapsen toimintaa tilanteessa ohjaa hänen tunnetilansa. Yleensä lapsi pitää tunnetilaansa yllä sisäisellä puheella. Vuorovaikutuksessa kasvattajan tulisi ymmärtää myös tämän sisäisen puheen merkitys. Kun lapsi esimerkiksi kasvattaa aggressiotaan sisäisen puheensa avulla, kasvattajan tulisi päästä katkaisemaan tuo sisäinen puhe ja sitä kautta vaikuttamaan siihen tunteeseen, jonka vallassa lapsi on. (Hurme & Kyllönen, 2014,100.)

Sisäisen puheen ymmärtäminen on tärkeää myös silloin, kun lasta ohjataan toimimaan oikein tilanteessa, joka ei vaadi välitöntä fyysistä puuttumista. Yleisin miksi-kysymys ei välttämättä vie lapsen ajattelua positiivisella tavalla eteenpäin, mutta osa lapsista ei pääse eteenpäin selvittelyssä ennen kuin he ovat vastanneet tähän kysymykseen, etenkin silloin kun lapsella on teolleen selkeä ja konkreettinen syy. ”Miksi sinä nyt menit lyömään toista?”

“No kun se potkas mun lelua.” Miksi on selkeä, helposti ymmärrettävä kysymys, johon myös tunnereaktionsa vallassa olevan on helppo antaa vastaus. Tästä voidaan jatkaa enemmän prosessointia vaativiin kysymyksiin, jotka samalla ohjaavat lapsen sisäistä puhetta ratkaisun suuntaan. (Hurme & Kyllönen, 2014,101.)

Lapsen ajattelua voidaan johdatella positiivisempaan suuntaan esimerkiksi seuraavilla kysymyksillä:

- Millä tavoin voisit nyt toimia, jotta tilanne selviäisi?
- Miten toivoisit asian nyt etenevän?
- Mitä voisit nyt tehdä, että asia sujuisi paremmin?
- Miten minä voisin auttaa sinua, jotta saisimme tilanteen ratkaistua?
- Mitä muut voisivat tehdä, jotta tilanne ratkeaisi?

Puheen rytmityksellä on merkitystä, vaikka kyseessä olisikin kasvattajan yksinpuhelu.

(Hurme & Kyllönen, 2014,101.)

Lapsen käyttäytyminen aggressiivisesti

On tärkeää, että aggressiivisesti käyttäytyvälle lapselle opetetaan yhä uudestaan ja uudestaan toisenlaisia tapoja toimia. Harjoittelussa tulee olla mukana empaattinen ja jämäkkä aikuinen. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 30.)

Suhtautumistapoja lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti:

- Pysäytä, siirry lapsen kanssa rauhoittumaan muualle.
- Seurausten tulee olla reiluja ja helposti ymmärrettäviä.
- Asetu lapsen asemaan, vaikka hän olisi toiminut väärin.
- Selvitä tunteen ja toiminnan välinen ero.
- Auta lasta korjaamaan väärin tehty asia, ymmärtämään ja hyvittämään se.

(Kirves & Stoor-Grenner 2010, 30.)

Vuorovaikutustaitojen vahvistaminen

Ei saa kannella?

Jotta kiusaamiseen voidaan puuttua tehokkaasti, on tärkeää, että lapset kertovat erilaisista arjen tilanteista sekä konflikteista lasten välillä. Tutkimuksen mukaan psyykkistä kiusaamista on vaikea havaita, jolloin on tärkeää, että lapset kertovat siitä itse. Lapsella on oikeus kertoa asioistaan ja heillä on oikeus tulla kuulluksi. Kiusaamisen lopettamiseksi ja turvallisen ilmapiirin takaamiseksi olisi myös tärkeää, että lapsi pystyy kertomaan aikuiselle näkemistään tilanteista, joissa itse ei ole osallisena. Tämä edellyttää vanhanaikaisesta kantelukulttuurista luopumista sekä sellaisen ilmapiirin luomista, jossa lapset voivat ja uskaltavat kertoa asioita ja niihin suhtaudutaan vakavasti. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 24.)

Tehtävä: Negatiivisen kehän tunnistaminen

- Tarkkaillkaa kaikkia ryhmän lapsia ja kirjatkaa ylös millaista vuorovaikutusta lapsella on toisten lasten kanssa. Negatiivisävytteistä, positiivista, iloista, ivallista, pilkallista, vastavuoroista ja niin edelleen.
- Poimikaa esiin ne lapset, joiden kohdalla tuli maininta negatiivisesta vuorovaikutuksesta.
- Tehkää kullekin lapselle suunnitelma, miten hänen vuorovaikutustaitojaan pyritään kehittämään.
- Tarkkaillkaa myös millaista vuorovaikutuksen laatu näillä lapsilla on aikuisen kanssa (positiivista vai negatiivista).

(Kirves & Stoor-Grenner 2010, 29.)

Kiusaamiseen puuttuminen

Keinoja kiusaamisen huomaamiseksi ja tunnistamiseksi:

- Keskustele lasten kanssa kiusaamisesta ja ystävydestä.
- Keskustele ja kysele lapsilta kiusaamiseen liittyvistä asioista, kuten missä negatiivisia tekoja, ”tyhmää”, tapahtuu.
- Rohkaise lapsia kertomaan, kiusaamisesta kertominen ei ole kantelua.
- Tee yhteistyötä vanhempien kanssa, rohkaise heitä ottamaan yhteyttä.
- Lue lasten kanssa erilaisia aihetta käsitteleviä kirjoja ja keskustele niistä sen jälkeen.
- Tarkkaile tai tutki lähemmin lasten yhteistoimintaa ryhmässä ja dokumentoi havaintosi

(Kirves & Stoor-Grenner 2010, 19.)

Lasten havainnointi ja havaintojen dokumentointi

Tehokas menetelmä, jonka avulla kiusaamistilanteet voidaan huomata. Lisäksi voidaan tarkastella tarkemmin lasten välisiä vuorovaikutustilanteita, joilla voi on merkitystä kiusaamistilanteiden syntymiseen. Kirjatun dokumentin avulla huomataan sellaisia tekoja ja tekoihin liittyviä kaavamaisuuksia, jotka muutoin saattaisivat jäädä huomaamatta. Esimerkiksi jos huomataan, että samojen lasten ympärille muodostuu toistuvasti eri tavoin negatiivisia tilanteita, on syytä tarkastella, mistä ilmiössä on kyse. Tilanteet, jotka aiemmin ovat näyttäneet konflikteilta tai riidoilta voivatkin kaavamaisiksi tai toistuviksi muuttuessaan osoittautua kiusaamiseksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 17-18.)

Kiusaamistilanteiden dokumentointi

- Kuvaus kiusaamistilanteesta sekä siitä miten siihen on puututtu ja myös kuinka niitä on ennakoitu ja seurattu.
- Tärkeä dokumentti etenkin silloin, kun tilanne vaatii seurantaa tai jos niistä joudutaan erimielisyyksiin vanhempien kanssa.
- Suositellaan tehtäväksi myös silloin kun vanhempi ilmoittaa lapsensa tulevan kiusatuksi päiväkodissa tai kun päiväkodin työntekijä huomaa lapsen tulevan kiusatuksi.

(Kirves & Stoor-Grenner 2010, 53.)

Lasten haastatteleminen

Aikuinen voi haastatella lapsia saadakseen tietää kiusaamisesta ja sen muodoista ryhmässä. Ryhmän lapsia tulee haastatella niin, että kaikille esitetään samat kysymykset. Pienillä lapsilla sanojen ja käsitteiden puute sekä kielellinen kehitys asettavat haastattelutilanteeseen tavallista enemmän vaatimuksia. Myös haastattelujen analysoinnissa tulee olla tarkka, jotta johtopäätökset ovat todenmukaisia eivätkä aikuisen käsitykset ohjaa päätelmiä. Aikuisen tulee myös miettiä haastattelun eettistä puolta. Lapsi ei välttämättä osaa kertoa kysytystä asiasta tai lapsi saattaa jännittää, eikä siksi kykene vastaamaan. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 18-19.)

Keskustelun tukena on hyvä olla **ryhmän valokuva**. Lasten on helpompi osoittaa kuvasta, kuka mahdollisesti aiheuttaa ikäviä asioita tai ketä lapset kohtelevat ikävällä tavalla. Myös kiusaamistilanteita esittävää **kuvamateriaalia** on hyvä olla mukana. Lasten on helpompi

keskustella näistä tapahtumista, kun heillä on kuvia joihin tukeutua. Kuvat voivat esittää kiusaamisen eri muotoja, esimerkiksi joku hännää toista, sanoo rumia ja halventavia asioita, joku lyö, potkii tai nipistelee, joku sulkee pois tai karkottaa toisen leikeistä, joku rikkoo toisten tavaroita tai leikkejä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 19.)

Kiusaamiseen puuttuminen

Paikalla olevan aikuisen tulee välittömästi puuttua kiusaamistilanteeseen. Ensin tilanne tulee rauhoittaa ja selvittää kaikkien osapuolten kesken. On tärkeää kuulla jokaista lasta tasapuolisesti. Seuraavat asiat tulisi ottaa huomioon kiusaamiseen puututtaessa:

- Mitä tapahtui?
- Mitä olisi voinut tehdä toisin?
- Tarvitaanko anteeksi pyytämistä ja antamista?
- Voidaanko jotakin hyvittää, esimerkiksi korjata rikkoutuneet leikit?
- Yhteinen keskustelu aiheesta
- Tiedottaminen perheille harkinnan ja tarpeen mukaan (puhumisen kynnyks on mielellään matala)

(Repo 2013, 238.)

Ole reipas poika/tyttö - pitää pärjätä itse

Lapsen täytyy voida luottaa siihen, että turvallinen aikuinen on saatavilla ja hänen apuunsa voi luottaa. Lapsen ei tarvitse pärjätä omin avuin. Suomessa arvostetaan varhaista itsenäistymistä ja lasta keuhataan, kun hän pärjää itse. Kiusaamistilanteissa lasta ei saa jättää koskaan yksin, eikä hänen voida olettaa olevan reipas. Aikuinen on vastuussa tilanteen selvittämisestä ja lasten auttamisesta. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 24.)

Kodin ja päiväkodin yhteiset pelisäännöt

Yhteisten pelisääntöjen laatiminen esimerkiksi syntymäpäiväkutsuista, retkieväistä tai omista leluista, helpottaa niin kotien kuin päiväkodinkin arjen sujuvuutta. Pelisäännöillä voidaan ehkäistä vallankäyttöä sekä kiusaamista lapsiryhmässä. Vanhemmat ovat harvoin tietoisia esimerkiksi siitä, että syntymäpäiväkutsujen vieraita vaihtamalla saatetaan käyttää ryhmässä valtaa tai manipuloida ryhmän sosiaalisia suhteita. Tämä voidaan välttää yhteisillä pelisäännöillä, jotka päiväkotia ja vanhemmat sopivat yhdessä. Vanhemmat eivät myöskään tiedä kuka lapsista voi jäädä tai on jo jäänyt ilman kutsua. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 48.)

Kiusaamisen käsitteleminen päiväkodin ja vanhempien kesken

Kiusaajan ja kiusatun lapsen vanhempien kohtaaminen saattaa olla haasteellista. Kiusatun lapsen vanhemmat voivat kokea monia tunteita mm. vihaa, häpeää, surua ja kiusaajan vanhemmat taas voivat kieltää koko kiusaamisen tai vähätellä sitä. Tunteet ja omat kokemukset voivat olla vahvasti esillä, kun käsitellään kiusaamista. Kun on näin haastavan asian käsittelystä kyse, keskustelua ei tule ikinä käydä puhelimesta tai sähköpostitse. Näiden välityksellä voi kuitenkin sopia tapaamisajan, mutta suora kontakti on paras tapa käsitellä kiusaamista, jotta vältetään vääriä tulkintoja. (Hamarus 2012, 65-66.)

- Keskustelussa voidaan pitää hyvänä lähtökohtana lain tuomaa oikeutta turvallisesta kasvuympäristöstä, joka kuuluu kaikille.
- Toiseksi on hyvä kuvata asiat sellaisina kuin ne ovat ilman kenenkään syytelyä. Mitä on tapahtunut?
- Tämän jälkeen mietitään yhdessä, mitä tulisi tehdä, jotta kaikilla olisi hyvä olla. Mitä sovimme yhdessä? Miten seuraamme?
- Lopuksi osapuolille annetaan tunnustusta: on hienoa, että on vanhempia, jotka osaavat keskustella haastavista asioista rakentavasti.

(Hamarus 2012, 66.)

Vanhemman tunnekuohun kohtaaminen

Joskus vaikeiden, tunnepitoisten asioiden käsittely voi nostattaa tunnekuohun. Kun sellainen tulee, työntekijän ei tule lähteä siihen mukaan. Tilanteessa auttaa, jos asettuu toisen asemaan ja miettii erinäiset tunteet viestittävät. Ne voivat olla esimerkiksi keino kohdata oma huoli ja ahdistus tai omista kokemuksista nousevat pelot. Tällöin kannattaa kuunnella ja antaa puhujan puhua puhuttavansa rauhassa. Jos hän toistaa samaa asiaa, häntä voi auttaa toistamalla hänen sanoillaan sen, mitä hän juuri sanoi. Avoimet kysymykset ja yhteiseen menettelytapaan pääseminen on hyvä pitää mielessä ja pyrkiä niitä kohti. (Hamarus 2012, 67.)

- Kuuntele silmillä. Huoli voi ilmetä röyhkeytenä ja ahdistus tai pelko huutona. Kerro yhteisestä asiasta, lapsen parhaasta.
- Kuuntele korvilla. Anna puhua kaikki puhuttava rauhassa.
- Peesaa: toista, mitä sinulle juuri sanottiin. Näin osoitat arvostusta.
- Kysy avoimia kysymyksiä: Mitä? Miten?
- Rakentakaa yhdessä toimintatapoja. Kysy esimerkiksi: Miten menettelisimme jatkossa?
- Kertaa menettelytavat ja sopikaa tulevasta.
- Sopikaa seurannasta.

(Hamarus 2012, 68.)

LÄHTEET

Askeleittain 2012. Askeleittain sosiaalista kehitystä ja tunnetaitoja tukeva opetusohjelma 4 - 12-vuotiaille. Psykologien kustannus Oy. Viitattu 10.3.2015.
http://www.psykologienkustannus.fi/askeleittain/Askeleittain_esite_2010.pdf

Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa - Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Mannerheimin lastensuojeluliitto. <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/16f7501a3ec0c4e3a509d52d0fc4c239/1414179650/application/pdf/13271105/Kiusaamisen%20ehk%C3%A4isy%20varhaiskasvatuksessa%20B5%20-%20www.pdf>

Laino, J. 2012. <http://www.ohjaamoon.fi/>

Lummelahti, L. 2004. Arviointi yksilöllisen esiopetuksen perustana. Teoksessa Kupila, P. (toim.) Arvioidaan yhdessä. Näkökulmia arviointiin varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Tammi.

Mattila, K. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Perusopetuslaki 21.8.1998/628

Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Turun kaupunki 2013. Turun varhaiskasvatussuunnitelma. Viitattu 6.1.2015.
<http://www.turku.fi/Public/download.aspx?ID=185709&GUID={79AD6A24-6C1B-4003-B02C-38754265478B}>

YK. 1998/2010. Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista.